

Uluslararası Yaptırımların Hukuksal Bir Analizi

Bilal KARABULUT*

ÖZET

Bu çalışmanın temel amacı uluslararası yaptırım kavramını irdelemektir. Çalışmanın birinci bölümünde, kavramsal ve tarihsel açıdan uluslararası yaptırımlar incelenecek ve bu bağlamda; boykot, misilleme, zararlar karşılık, abluka ve ambargo kavramlarına değinilecektir. İkinci bölümde, Birleşmiş Milletler Sözleşmesi açısından uluslararası yaptırımlar incelenecektir. Çalışmanın son bölümünde ise "Akıllı Yaptırımlar (Smart Sanctions)" kavramı incelenecektir.

Anahtar Kelimeler: *Yaptırım, Birleşmiş Milletler, Irak, Boykot, Ambargo, Abluka, Misilleme, Zararla Karşılık, Akıllı Yaptırımlar.*

GİRİŞ

Tarihsel süreçte gerek devletlerin gerekse uluslararası örgütlerin sıklıkla başvurdukları bir zorlama yöntemi olan uluslararası yaptırımlar özellikle Soğuk Savaş'ın bitiminden sonra gerek akademik alanda gerekse görsel ve yazılı basında sıklıkla karşılaştığımız bir kavramdır. Tarihsel süreçte çoğunlukla savaş döneminde karşı tarafın gücünü zayıflatmak amacıyla uygulanan bu yöntemler özellikle İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra barış zamanı daha fazla uygulanır hale gelmiştir. Barış zamanında yaptırımlara neden bu kadar sıklıkla başvurulduğu konusunda Sun Tzu'nun; "Savaşmaksızın başkalarının ordularını alt etmek, hünerlerin en iyisidir." sözü yol gösterici niteliktedir¹. Sun-Tzu'nun bu sözünden hareketle yaptırımlar; savaşa gerek kalmadan düşmanı zayıflatmaya yönelik bir önlem aracı olarak düşünülebilir. Günümüzde çoğunlukla bir devleti savaşmaksızın istenilen noktaya getirmek amacıyla uygulanan bu yöntemler uluslararası hukuka uygunlukları bakımından sürekli tartışma konusu olmuşlardır/olmaktadırlar.

Uluslararası yaptırım kavramı ne anlama gelmektedir? Devletler ve uluslararası örgütler neden sıklıkla bu yöntemle başvurmaktalardır? Bu yöntemle başvurulabilmesi için gerekli hukuksal şartlar nelerdir? Başarılı bir yaptırım hangi şartları taşımalıdır? Yaptırımların yıkıcı etkileri azaltılabilir mi? Bu ve benzeri sorunsallar ekseninde şekillenen bu çalışmada temel amaç bunların cevabını aramaktır. Yaptırım kavramı incelenirken göz önünde bulundurulması gereken temel nokta kavramın yalnızca uluslararası hukuk disiplini içinde kalınarak incelenemeyeceğidir. Yaptırım kararlarının

* Araştırma Görevlisi, Gazi Üniversitesi, İİBF, Uluslararası İlişkiler Bölümü.

¹ Sun-Tzu, Savaş Sanatı, Sibel Özbudun ve Zeynep Ataman (Çev.), (İstanbul: Anahtar Kitaplar Yayınevi, 1992),

alınma şekli, uygulamada yaşanan aksaklıklar ve ilgili ülke üzerindeki politik, ekonomik, sosyolojik, askeri v.b. etkileri diğer disiplinlerden de yararlanmayı gerekli kılmaktadır.

Yaptırımların yıkıcı etkileri, yaptırımların "örtülü savaş" olarak nitelendirmesini de beraberinde getirmektedir. Çoğu yaptırımın insan hakları ihlallerini içermesi konuyu daha hassas hale getirmektedir. Birleşmiş Milletler şemsiyesi altında uygulanan yaptırımların insan hakları ihlallerini bünyesinde barındırması ise konuya çok farklı bir boyut katmaktadır. Bu ihlallerin özellikle Irak örneğinde ortaya çıkmış olması, çalışmada bu örneğin analiz edilmesini gerekli kılmıştır.

KAVRAMSAL, TARİHSEL VE HUKUKSAL AÇIDAN ULUSLARARASI YAPTIRIMLAR

Yaptırım, bir düzen kuralına uygun davranışı sağlayacak her türlü tedbir vasıtaları olarak tanımlanabilir. Bu yaptırım, hukuka aykırı fiili önleme ya da gerçekleşen hukuka aykırı fiili cezalandırma amaçlarına yönelik olabilir². Uluslararası ilişkiler literatürü içindeki en basit anlamıyla ise; uluslararası ilişkiler alanındaki güçlü bir aktörün daha güçsüz bir aktöre karşı, yapmakta olduğu bir eylemi durdurması ya da yaptığı bir yanlışı düzeltilmesi amacıyla uygulamaya koyduğu eylemler bütünü olarak ifade edebilir. Yaptırım savaşa başvurmaksızın bir devleti uyarmak veya kendi istekleri doğrultusunda yönlendirmek amacıyla uygulanmaktadır³.

Genel anlamıyla yaptırımlar, hedef ülkeyle ticaret ve yatırımların kesilmesi ve hedef ülkenin uluslararası ticaret alanında mal alıp satmasının engellenmesidir. Yaptırımlar petrol ve silah gibi belirli malların alım satımının engellenmesine yönelik de olabilir. Yaptırımlar, ilgili ülkenin hava trafiğinin kesilmesinden uluslararası bankalardaki paralarının dondurulmasına kadar çeşitli şekillerde ortaya çıkabilir⁴. Uygulanan yaptırımların içeriğine bakıldığında her koşulun kendi özel durumunu yarattığı görülecektir. Örneğin, Rodezya'ya karşı geniş kapsamlı bir ambargo uygulanırken, Güney Afrika'ya yalnızca silah ambargosu, Angola ve Sierra Leone halkına seyahat yasağını da içeren yaptırımlar uygulanmıştır⁵. Böylesi farklı uygulamalar ilgili ülkelerin koşulları ve ihlal edilen hukuk kuralının derecesiyle ilgilidir.

² Oppenheim'in *Treatise on International Law* (1905) adlı eserinden aktaran A.H. Robertson *Human Rights in Europe*, 2nd edition (Manchester: Manchester University Press, 1977)s. 149.

³ Özel hukuk gerçek ve tüzel kişilerinin uluslararası hukuktaki sujeliği konusunda bkz. M.N. Shaw *International Law*, (Cambridge: Grotius Publications Ltd, 1991), ss. 178–181; P. Malanczuk *Akehurst's Modern Introduction to International Law, Seventh Revised Edition*, (London and New York: Routledge, 1997), ss. 100–104; H. Pazarıcı *Uluslararası Hukuk*, 2. Bası, (Ankara: Turhan, 2004) ss. 200–230.

⁴ Dikkat edilmelidir ki, göçmen işçiler ve onların ailelerinin durumlarını düzenleyen en yeni evrensel insan hakları enstrümanları bile açıkça ifade etmektedir ki "mevcut Konvansiyondaki hiçbir şey taraf devletlerin göçmen işçilerin ve aile fertlerinin ülkeye girişini düzenleyen kriterler koyma hakkını etkileyemez" (1990 tarihli "Tüm Göçmen İşçileri ve Ailelerine İlişkin Birleşmiş Milletler Sözleşmesi", md. 79).

⁵ Bkz. W.R. Böning, *Studies in International Labour Migration*, (London: Macmillan, 1984) s. 31.

Yaptırımlar; evrensel, bölgesel veya ülkesel (bireysel) bazda uygulamaya konulabilir. Örneğin, Birleşmiş Milletler'in 1966 yılında Rodezya'ya karşı uyguladığı yaptırımlar evrensel, Arap Birliği'nin 1979'a kadar Mısır'a uyguladığı yaptırımlar bölgesel, ABD'nin 1962'de Küba'ya karşı uyguladığı yaptırım kararı ülkesel (bireysel) yaptırım kararları olarak değerlendirilebilir⁶. Yaptırımlar, önlem (*measures*) olarak uygulanabileceği gibi karşı-önlem (*counter-measures*) olarak da uygulanabilir⁷.

Uluslararası yaptırımlar genel olarak silahlı kuvvet kullanmayı gerektiren ve silahlı kuvvet kullanmayı gerektirmeyen uluslararası yaptırımlar olarak ikiye ayrılmaktadır. Bu en genel tasnif biçimidir ve Birleşmiş Milletler Şartı'nın doğasından kaynaklanmaktadır. Barışın tehdidi halinde Güvenlik Konseyi bu tehdidi ortadan kaldırmak amacıyla; barışın bozulması halinde bozulan barışı yeniden kurmak için; bir saldırı halinde ise bu saldırıyı defetmek için Birleşmiş Milletler Sözleşmesi'nin VII. Bölümü'nde yer verilen zorlama önlemlerine başvurabilir. Güvenlik Konseyi, 39. maddede sayılan bu üç ihlalden birinin gerçekleştiğini tespit ederse tavsiyelerde bulunabilir veya 41. ve 42. maddelerden birinin uygulanması kararı alabilir⁸. Bu maddelerden hangisinin uygulanacağı, silahlı kuvvetler kullanmayı gerektiren veya silahlı kuvvetler kullanmayı gerektirmeyen uluslararası yaptırımlar ayrımını beraberinde getirmektedir. Uygulamada Birleşmiş Milletler'in öncelikli olarak 41. maddeye dayanarak silahlı kuvvet kullanmayı gerektirmeyen uluslararası yaptırımlara (zorlama tedbirlerine) başvurduğu ve bu aşamanın başarısızlığı veya yetersizliği durumunda 42. madde uyarınca silahlı kuvvetler kullanmayı gerektiren uluslararası yaptırımlara başvurduğu gözükmektedir. Bu tasnifin dışında, diğer bir tasnife göre uluslararası yaptırımlar şu şekilde sınıflandırılabilir⁹:

- 1- Psikolojik Yaptırımlar
- 2- Politik Yaptırımlar
- 3- Ekonomik Yaptırımlar
- 4- Finansal Yaptırımlar
- 5- Fiziksel Yaptırımlar

⁶ Bkz. R. Cholewinski, 'The Protection of the Right of Economic Migrants to Family Reunion in Europe', *International and Comparative Law Quarterly*, 43(3): 1994, 568-598 (s. 597).

⁷ Bk. A. Dummett and A. Nicol, *Subjects, citizens, aliens and others: nationality and immigration law*, (London: Weidenfeld and Nicolson, 1990), s. 266.

⁸ Bu konuda ayrıntılı bilgi için bkz. G.S. Goodwin-Gill, *International law and the movement of persons between states*, (Oxford: Clarendon Press, 1978)

⁹ Bkz. J. Cator ve J. Niessen (ed) *The Use of International Conventions to Protect the Rights of Migrants and Ethnic Minorities*, (Brussels: Churches' Commission for Migrants in Europe / Secretary General of the Council of Europe, 1994)

Bu sınıflandırma biraz daha açılarak uluslararası yaptırım türleri şu şekilde sıralanabilir¹⁰;

- 1- Boykot (*Boycott*)
- 2- Ambargo (*Embargo*)
- 3- Abluka (*Blockade*)
- 4- Misilleme (*Retorsion*)
- 5- Zararla Karşılık (*Reprisals or Retaliation*)

Uluslararası yaptırımların konusunda Pazarıcı'nın yaptığı tasnif ise gerçekten aydınlatıcı ve konuya nüfuz edilmesine olanak sağlar niteliktedir. Pazarıcı'nın tasnifi şu şekildedir¹¹:

- **Hukuksal Önlemler:** Tanımama, Kınama, Yargı Kararıyla Hukuksal Etkinin Reddi.
- **Baskı ve Vazgeçirme Önlemleri:** Hukuka Aykırı Fiilin Duyurulması, Uyarı ve Kınama, Uluslararası Örgütlere Üye Kabul Etmeme, Uluslararası Örgütlerde Üyelik Haklarının Dondurulması ve Üyelikten Çıkarma, Ekonomik ve Teknik Yardımın Kesilmesi, Diplomatik İlişkilerin Kesilmesi.
- **Karşı Önlemler ve Zorlama Yolları:** Misilleme, Zararla Karşılık (*Tartışmalı Olmayan Zararla Karşılık Yolları:* Antlaşmaların Uygulanmasının Durdurulması ya da Feshi, Malların ve Gemilerin Zapt ve Müsaderesi, Ambargo. *Tartışmalı Olan Zararla Karşılık Yolları:* Barış İçinde Abluka, Barış İçinde İşgal, Bombardıman) ve Birleşmiş Milletler Andlaşması Uyarınca Başvurulan Silahlı Zorlama Yolları
- **Savaş:** Yaptırımlara başvurmanın öneminin kavrandığı ilk gelişmeler Milletler Cemiyeti zamanında olmuştur. Yayılmacı politika takip eden devletlere karşı ekonomik ambargo şeklinde ortaya çıkan yaptırımlar uygulanmıştır¹². Fakat, Milletler Cemiyeti'nin İtalya'nın Habeşistan'ı işgali (5 Ekim 1935) karşısında aldığı yaptırım kararı başarısızlıkla sonuçlanmış ve Milletler Cemiyeti'nin itibarını önemli ölçüde zedelemiştir. Milletler Cemiyeti Konseyi'nin bu konuda aldığı karara göre; İtalya'ya stratejik nitelikteki maddeler ve malzemeler verilmeyecek, kredi açılmayacaktı. Küçük devletler bu karara sonuna kadar uymuşlarsa da büyük devletler karara pek aldırış etmemişlerdir. Örneğin el altından kömür satmaya devam etmişlerdir¹³.

¹⁰ Bkz. A. Woltjer, 'The United Nations International Convention on the Elimination of All Forms of Racial Discrimination', J. Cator ve J. Niessen (ed), *The Use of International Conventions to Protect the Rights of Migrants and Ethnic Minorities*, (Brussels: Churches' Commission for Migrants in Europe / Secretary General of the Council of Europe, 1994) ss. 9-18.

¹¹ Bkz. S. Hune, 'Equality of Treatment and the International Convention on the Protection of the Rights of All Migrant Workers and Members of Their Families', J. Cator ve J. Niessen (ed) *The Use of International Conventions to Protect the Rights of Migrants and Ethnic Minorities*, (Brussels: Churches' Commission for Migrants in Europe / Secretary General of the Council of Europe, 1994), ss. 79-92 (s. 82).

¹² Ayrıntılı bilgi için bkz. J. Lönnroth 'The International Convention on the Rights of All Migrant Workers and Members of Their Families in the Context of International Migration Policies: An Analysis of Ten Years of Negotiation', *International Migration Review (IMR)*, 25(4): 1994, 735-736.

Bu yaptırım uygulamasının başarısızlığı da göstermiştir ki büyük devletlerin desteklemediği bir yaptırım kararının başarıya ulaşma şansı neredeyse hiç yoktur. Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'nin yapılanmasında ve karar alma sürecinde bu tarz bir başarısızlığı bir daha yaşamama kaygısının da rol oynadığı söylenebilir. Tarihsel süreçte en sık uygulanan uluslararası yaptırımların abluka ve ambargo olduğu görülmektedir. Bu iki yaptırım türü hem savaş zamanı hem de barış zamanı uygulamaları olarak karşımıza çıkmaktadır. Abluka ve ambargo en sık başvurulan yaptırımlar olmaları nedeniyle ayrıntılı olarak incelenmelidir. Bu iki yaptırımı incelemeyen önce diğer yaptırımların kavramsal açıdan ne anlama geldikleri ve bu yaptırımlara ilişkin bazı önemli noktalar ortaya konmalıdır.

Boykot

Boykot; bir devlete tabi halkın haksız fiil işlediği addedilen diğer bir devletle ticari ve iktisadi münasebetleri kesmek için müşterek karar ve iradesidir¹⁴. Boykotların devlet politikası olarak uygulandıkları veya en azından devlet destekli uygulamalar oldukları da söylenebilir. Boykot, genel olarak ilgili ülkenin tüm mal ve hizmetlerine uygulanabileceği gibi spesifik mal veya hizmet grupları üzerine de uygulanabilir. Boykot, 1880 yılında İrlanda'da ortaya çıkmış olan bir kavramdır. ABD'nin, bağımsızlık mücadelesi esnasında İngiltere'ye, 1931 yılında Çin'in Mançurya'nın işgal edilmesi üzerine Japonya'ya¹⁵, ırk ayrımı (*apartheid*) uyguladığı yıllarda çoğu ülke vatandaşının Güney Afrika Cumhuriyeti'ne yönelik uygulamaları boykot örnekleri olarak gösterilebilir¹⁶.

Misilleme

Misilleme kavramı etimolojik açıdan Latince kökenli 'retorque' kelimesinden gelmektedir. Bu kelimenin Türkçe'deki karşılığı 'Geri Dönme'dir¹⁷. Misilleme kavramı; Bir devlete

¹³ Sözleşme bu bağlamda mevcut uluslararası belgeler tarafından pek ele alınmayan 'göçmen işçi', 'projeyle bağlı', 'serbest çalışan' ve 'özel istihdam' amaçlı işçiler gibi kavramların evrensel tanımlarını içermektedir: bkz. 'Documentation, International Convention on the Protection of the Rights of All Migrant Workers and Members of Their Families', *International Migration Review*, 25(4): 1991, 873-919.

¹⁴ Bkz. T. Ansay 'The New UN Convention on Migrant Workers in the Light of the German and Turkish Experience', *International Migration Review (IMR)*, 25(4): 1991, 831-847, (s. 843).

¹⁵ Buna ilişkin Avrupa standartları; Avrupa Konseyi, Avrupa Birliği ve Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı (AGİT) olmak üzere üç farklı sistem içerisinde bulunmaktadır: Ayrıntılı bilgi için bkz. Council of Europe Directorate of Human Rights (1985) *Human Rights of Aliens in Europe: Proceedings on the Cooology on Human Rights of Aliens in Europe*, Dordrecht et al: Martinus Nijhoff, Cholewinski, 1994, ss. 575-586.

¹⁶ Detaylı bilgi için bkz. R. Plender *International Migration Law*, 2nd Edition, (Dordrecht: Martinus Nijhoff, 1988), ss. 227-236; A.H. Robertson and J.G. Merrills (1993) *Human Rights in Europe*, 3rd edition, (Manchester: Manchester University Press, 1993) ss. 229-235 (4. Protokol) ve 236-245 (7. Protokol).

¹⁷ Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ile ilgili olarak bkz. G.S. Goodwin-Gill (1978) *International Law and the Movement of Persons Between States*, Oxford: Clarendon Press, ss. 160-167; Robertson and Merrills, 1993 ve Ş. Ünal, *Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi*, (Ankara: TBMM Kültür Sanat ve Yayın Kurulu Yayınları, 1995)

karşı yönelen dostça olmayan bir davranışa yine bu devlet tarafından dostça olmayan bir davranışla karşılık verilmesidir¹⁸. Diğer bir anlatımla bu anlayışa göre, bir devletin hukuka aykırı olmayan bir fiiline karşı bir başka devletin yine hukuka aykırı olmayan bir davranışla cevap vermesi gerekmektedir¹⁹. Burada hukuk dışı bir uygulama söz konusu değildir ve bu özelliği ile misilleme zararlar karşılıktan ayrılmaktadır²⁰. Misillemenin hukuka uygun olabilmesi için; öncelikle karşı tarafın uyarılması, kullanılan gücün zorunluluk sınırları içinde kalması ve haksız saldırı ile misilleme arasında uygun bir oranın bulunması şarttır. Bu şartlar 31.7.1928 tarihli Nauliaa Davası'nda verilen kararlarla hükme bağlanmıştır²¹.

Kimi yazarlara göre ise yalnızca kuvvet kullanmayı içermeyen yaptırımlar misilleme başlığı altında toplanabilir. Bu kapsamdaki yaptırımlar şunlardır: Bir anlaşma kuralını uygulamamak, ekonomik yardımı kesmek, yabancıların toplu olarak sınır dışı edilmesi, ekonomik ilişkilerin kesilmesi, her türlü ulaşım ve iletişime son verilmesi, diplomatik ilişkilerin kesilmesi, vize koymak, aşırı vergilendirmek²².

Zararla Karşılık/Aynıyla Karşılık/Mukabele-i Bilmissil

Zararla karşılık kavramı etimolojik açıdan Fransızca kökenli 'représailles' kelimesinden gelmektedir. Bu kelimenin Türkçe'deki karşılığı da misilleme kavramında olduğu gibi 'Geri Dönme'dir²³. Zararla karşılık; Bir devlete karşı yönelen hukuk dışı bir davranışa yine bu devlet tarafından hukuk dışı bir davranışla karşılık verilmesidir²⁴. Uluslararası hukukun yapılageliş kurallarına göre, zararlar karşılık önlemi alan devletin bu fiili

¹⁸ Detaylı bilgi için bkz. K. Oellers-Frahm, 'The Contribution of the Council of Europe to the Legal Position of Aliens', *The Legal Position of Aliens in National and International Law*, Berlin: Springer-Verlag, Vol. 2, 1987, ss. 1725-1773.

¹⁹ Sonuncu Sözleşme, Avrupa Konseyi'nin göçmen işçiler ve ailelerinin korunması ile ilgili spesifik bir belge oluşturma çabalarının en önemlisini teşkil etmektedir. İddialı ismine rağmen, az sayıda ülkenin imzalaması ve metinde yer alan karmaşık ifadeler yüzünden sınırlı bir öneme sahip olduğu vurgulanmaktadır: bkz. Cholewinski, 1994, s. 578.

²⁰ Detaylı bilgi için bkz. Plender, 1988: 236-240; Oellers-Frahm, 1987.

²¹ Bkz. Cholewinski, 1994: 578.

²² Avrupa Sosyal Şartı hakkında genel olarak bkz. D.J. Harris, *The European Social Charter*, Charlottesville, (New York: University Press, 1984) ; Oellers-Frahm, 1987; Plender, 1988: 243-248. 'Gözden Geçirilmiş Avrupa Sosyal Şartı' da yürürlüğe girmiştir: bkz. B. Çiçekli (Tercüme) *Avrupa Sosyal Şartı - Temel Rehber*, (Ankara: Seçkin Yayınevi, 2001)

²³ Bu konuda ayrıntılı olarak bkz. B. Çiçekli, 'Avrupa Sosyal Şartının Yabancılara Sağladığı Güvenceler ve Türkiye', *Milletlerarası Hukuk ve Milletlerarası Özel Hukuk Bülteni*, Yıl. 22, Sayı. 1, 2002, ss. 21-55.

²⁴ 04.11.1950 tarihli Sözleşme 03.09.1953 tarihinde. Türkiye'nin katılımı için bkz. RG. 19.03.1954 - 8662. Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi hukuku için genel olarak bkz. P. van Dijk & G.J.H. van Hoof, *Theory and Practice of the European Convention on Human Rights*, Second edition, (The Netherlands: Kluwer Law and Taxation Publishers, 1990); D.J. Harris & M. O'boyle & C. Warbrick, *Law of the European Convention on Human Rights*, (London, Dublin, Edinburgh: Butterworths, 1995)

aslında uluslararası hukuka aykırı olmakla birlikte, öteki devletin uluslararası hukuka aykırı olan bir fiiline karşı işlendiği için yasallık kazanmaktadır²⁵.

Kimi yazarlara göre kuvvet kullanmayı içeren yaptırımlar zararlar karşılık başlığı altında toplanabilir. Bu kapsamdaki yaptırımlar: Abluka, ambargo, boykot, kuvvet çıkarma, barış içinde işgal ve bombardımandır²⁶.

Zararla karşılık yönteminin kullanılabilmesi için gerekli şartlar ise şunlardır: Diğer devletin uluslararası hukuka aykırı bir fiilde bulunması, bir düzeltme isteğinde bulunması ve bu isteğin reddedilmesi, iki eylem arasında bir orantı bulunması ve üçüncü taraflara zarar verilmemesi. Bu şartlar gerçekleşse dahi zararlar karşılık yöntemine başvurulmasının Birleşmiş Milletler Antlaşması'yla yasaklandığı kabul edilmektedir²⁷.

Abluka

Klasik anlamıyla ablukanın ilk tanımı 1856 Paris Kongresi'nde yapılmıştır²⁸. Klasik anlamı içinde abluka; bir devletin veya devletler grubunun başka bir devletin deniz sınırlarından veya belirli bir bölgesinden gemilerin giriş-çıkışının engellenmesi amacıyla o devleti izole etmesidir. Abluka, tarihsel süreçte yalnızca denizden uygulanan bir yaptırım aracı olmaktan çıkmış ve klasik tanımı yetersiz kalmıştır. Günümüzdeki en basit tanımıyla abluka; düşman sınırlara giriş ve çıkışın engellenmesidir. Genellikle abluka iki şekilde yapılmaktadır. Birincisi kara ablukası, ikincisi deniz ablukasıdır. Bu iki tip ablukanın hava kuvvetleriyle desteklenmesi de mümkündür. Abluka hem savaş hem de barış döneminde başvurulan bir yöntemdir²⁹.

Savaş zamanı tedbiri olarak abluka; savaşan bir devletin, düşman kıyılarının bir kesimine yaklaşılmasını ve bu kıyılardan açık denize çıkılmasını önlemek üzere savaş gemileri ile aldığı önlemdir³⁰. Bu tanım yalnızca denizden yapılan ablukayı kapsamaktadır.

²⁵ Bunun dışında hazırlanan bir çok uluslararası belgede de seyahat özgürlüğüne ilişkin hükümler mevcuttur, bkz. Abdullah Sezer, 'Pasaport Kanunu Madde 22 ve 23: 1982 Anayasası ve İnsan Hakları Avrupa Sözleşmesine Ek IV No.lu Protokole Aykırılık Sorunu', *SBF Dergisi*, Temmuz-Eylül, 2002, 57(3), ss. 50-76 (s. 51, 3 No.lu dipnot).

²⁶ Bkz. *Paramanathan v FRG No. 12068/86*, 51 Decisions and Reports of the European Commission of Human Rights 237, s. 249 (1986).

²⁷ AIHS 4 No.lu Protokolün 2. maddesiyle ilgili olarak bkz. Van Dijk & Van Hoof, 1990, ss. 489-494; Harris & O'Boyle & Warbrick, 1995, ss. 559-561.

²⁸ Benzer hükümler, 'Birleşmiş Milletler Medeni ve Siyasi Haklar Sözleşmesi' (m. 23) ile 'Birleşmiş Milletler, Ekonomik Sosyal ve Kültürel Haklar Sözleşmesi'nde (m. 10) de yer almaktadır.

²⁹ Her iki olgunun 'aile birleşimi' adı altında tek bir kavram olarak ele alındığı da görülmektedir: bu ayırım konusunda bkz. B. Çiçekli, *The Legal Position of Turkish Immigrants in the European Union*, (Ankara: Karmap, 1990); 6 ve 7. Bölümler; Sopemi-The Netherlands, *Migration and Minorities and Policy in the Netherlands: Recent Trends and Developments*, by P.J. Muus, Amsterdam, 1991, s. 41.

³⁰ Detaylı bilgi için bkz. Cholewinski 1994; ve Çiçekli, 1998: 6. ve 7. Bölümler.

Savaş zamanı abluka kara savaşında da mümkündür ve “kara savaşı sırasında düşman tarafından işgal edilmiş bir kente ya da yere giriş-çıkışların denetim altına alınması ve bu denetim dışında dışarı ile bütün temasın kesilmesi”³¹ şeklinde tanımlanabilir.

Tarihsel süreç içerisinde savaş zamanı abluka uygulamasına sık sık başvurulduğu görülmektedir. Özellikle donanması çok güçlü olan İngiltere savaş zamanında abluka tedbirine pek çok kez başvurmuştur. Birinci Dünya Savaşı sırasında, bir yandan kıyıların ve limanların önlerine mayın döşenmesi, öte yandan da denizaltı savaşlarının gelişmesi, klasik ablukeyi uygulanmasını zorlaştırmıştır. Bunun üzerine İngiltere “Uzaktan Abluka” yöntemine başvurmuştur. Bunun anlamı, düşman devletin kıyılarına giden ve oradan gelen gemilerin bir “hareket halindeki kordon” aracılığı ile uzaktan denetlenmesidir³². Birinci Dünya Savaşı’nda İngiltere, İkinci Dünya Savaşı’nda ise müttefikler Almanya’ya karşı uzaktan abluka yöntemini kullanmışlardır. 1982’de Falkland Savaşı sırasında İngiltere Falkland çevresinde 200 millik bir abluka kurmuş ve 200 millik alan içerisinde herhangi bir gemi ya da uçak bulunursa bu gemi ve/veya uçakların saldırıya maruz kalacaklarını yani düşman sayılacaklarını ilan etmiştir³³.

Barış zamanı abluka, isminin de açıkça gösterdiği gibi, sadece barış zamanında uygulanmaktadır. Bu abluka türünde bir devlet, kendisine karşı düşmanca bir tutum içinde bulunan başka bir devletin limanlarını veya kıyılarını savaş gemileri ile sarmakta ve abluka altına alınmış devletin bayrağını taşıyan gemilerin bu limanlara girmelerini ya da buralardan çıkmalarını önlemeye çalışmaktadır. Bununla birlikte, uygulamada barış zamanı ablukeyi üçüncü devletlerin gemilerine de uygulandığı görülmüştür³⁴. Barış zamanı ablukeyi ilk örneği olarak 1827 tarihli Navarin Olayı gösterilebilir. Fransa, Büyük Britanya ve Rusya, Osmanlı İmparatorluğu’nun Yunanistan’ın bağımsızlığını tanımasının önünü açabilmek için ortak bir abluka kurmuşlardır. Bu abluka başlangıçta savaşmak amacıyla yapılmış bir abluka değildi. Fakat Büyük Britanya ile Mısır donanmaları Navarin önlerinde çarpışmaya girmişler ve bu abluka savaşmak amacıyla yapılmaya dahi savaşla bitmiştir. 1832 yılında Hollanda’ya Belçika’nın bağımsızlığını tanıması için İngiliz-Fransız ortak ablukeyi, 1897 tarihli Girit Ablukası³⁵ ve 1902 tarihli (vatandaşlarını korumak amacıyla) Büyük Britanya, Almanya

³¹ Aile birleşimleri açısından AB hukukunda kabul edilen aile tanımı için 29.04.2004 tarih ve 2004/58 sayılı Avrupa Parlamentosu ve Konseyi Tüzüğü’nün 2. maddesine bkz.

³² Bkz. Çiçekli, 2002a, s. 45.

³³ Ailenin kutsallığı ve aile birliğinin korunmasına yönelik hükümler içeren çok taraflı uluslararası sözleşmeler hakkında bkz. Plender, 1988, ss. 365–392.

³⁴ Bkz. C.S. Anderfuhren-Wayne, ‘Family Unity in Immigration and Refugee Matters: United States and European Approaches’, *International Journal of Refugee Law*, 8(3): 1996, 347-382, s. 356.

³⁵ Bkz. Van Dijk & Van Hoof, 1990, s. 379.

³⁶ AİHS’nin 8. Maddesinin Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi önüne gelen çeşitli davalarda yabancılar tarafından başarıyla kullanıldığını görmekteyiz. Örneğin, *Moustaquim v. Belgium*, 13 EHRR 802; *Beldjoudi v. France*, 14 EHRR 801; *Berrehab v. The Netherlands*, 11 EHRR 322, kararların özet gerekçeleri için bkz. Çiçekli, 1998, ss. 90–92.

ve İtalya'nın Venezüella'ya uyguladıkları abluka diğer barış içinde abluka örnekleridir³⁶.

Barış zamanı ablukanın karada uygulanma örneği olarak 1948 tarihli "Berlin Buhranı"nı gösterilebilir. Sovyetler Birliği 1948 yılında Batı Berlin ile Batı Almanya arasındaki her türlü ulaşımaya önce kısıtlamalar koydular, 1948 Mart ayından itibaren de bütün ulaşımı kestiler. Bunun üzerine Amerika gücünü ortaya koyarak, kurduğu bir "hava köprüsü" ile her gün Batı Berlin'e 3-4 ton yiyecek ve yakacak taşımaya başladı. Amerika havalarda üstün olduğu için Sovyetler karşı çıkmaya cesaret edemedi. Amerika ve Batılılar Batı Berlin'den çıkmamaya kararlı idi. Amerika aylarca Batı Berlin halkını havadan besledi. Bu arada Amerika ve Batılılar ile Sovyetler arasında tartışmalar ve müzakereler devam etti. Neticede Sovyetler Batılıları Berlin'den çıkarmayacaklarını anladılar³⁷. Batı Berlin ablukasının başarısız olmasının en önemli nedenleri Amerika ve Batılıların kararlı tutumları ve Sovyetlerin kara ablukasını havadan destekleyememesidir.

Barış zamanı ablukanın en bilinen örneği "Küba Krizi" esnasında ABD'nin yapmış olduğu hava destekli deniz ablukasıdır. Küba Krizi sırasında, SSCB'nin 1962 ilkbaharından itibaren Küba'ya Jüpiter benzeri orta menzilli Sovyet füzeleri yerleştirmeye başladı. 16 Ekim 1962'de ABD istihbarat birimleri, Küba'da Sovyet füzelerinin varlığını tespit ettiler. Ateşleme sistemlerini taşıyan Sovyet gemilerinin (25 gemi) Küba'ya ulaşmasını önlemek üzere ABD, 22 Ekim'den itibaren adaya abluka uygulamaya başladı³⁸. Nitekim 24 Ekim'den itibaren Amerikan II. Filo'suna ait 19 savaş gemisi, Küba kıyılarını 800 km. çapında bir çember üzerinde ablukaya aldı. Küba'ya giden bütün gemiler kontrolden geçecek ve silah taşıyanlar geri çevrilecekti. Kontrolü kabul etmeyen ve Küba'ya gitmekte ısrar edecek gemilere karşı gerektiğinde kuvvet kullanılacaktı³⁹. Sovyetler gemilerini geri çekmeyeceklerini, Amerikalılara ablukayı kaldırmayacaklarını bildirdiler. Dünya bir nükleer savaşın eşiğine gelmişti. Kruşçev başlangıçta yola çıkmış olan gemileri durdurmayı reddettiyse de, ABD'nin Türkiye'deki Jüpiter füzelerini çekmesi karşılığında, Küba'ya füze yerleştirmekten vazgeçti. 28 Ekim'de Kruşçev, Küba'ya füze yerleştirmekten vazgeçti. ABD 20 Kasım'da Küba'ya uyguladığı ablukayı sona erdirdi⁴⁰. ABD'nin başarıyla sonuçlanan Küba ablukasından iki önemli sonuç çıkmaktadır. Birincisi; abluka yapan ülkenin "kararlı ve güçlü" olması gerekmektedir. İkincisi; abluka yapan ülkenin "Kriz Yönetimi"ne vakıf olması gerekmektedir. ABD, Küba Krizi'nde başarılı bir ablukanın yanı sıra başarılı bir kriz yönetiminin de nasıl olması gerektiğini ortaya koymuştur.

³⁷ Onaylama kanunu için bkz. R.G. 26.02.1994 – 21861.

³⁸ TC-İsviçre İkamet Antlaşması, m. 9; TC-Avusturya İkamet Antlaşması, m. 4; TC-İran İkamet Antlaşması, m. 2; Lozan İkamet Antlaşması, m. 7; Bkz. Tekinalp 2003, s. 98, dipnot. 10.

³⁹ Bkz. *Andric v. Sweeden* (No. 45917/99) [1. Chamber], 23.02.1999 ve *Conka v. Belgium* (No. 51564/99) [3. Chamber], 05.02.2002.

⁴⁰ Bkz. B. Çiçekli, 'Conka v. Belçika: Kişi Özgürlüğü ve Güvenliği Hakkı ve Yabancıların Toplu Olarak Sınır Dışı Edilme Yasağı İhlali İddiaları' (AİHM Kararı Tercüme ve Yorumu), *Polis Akademisi İnsan Hakları Mahkemesi Kararları Dergisi*, Cilt: 1, Sayı: 2, 2002, ss. 273-288.

Soğuk Savaş sonrası dönemde uygulanan ilk barış zamanı abluka örneği ABD ve müttefiklerinin Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'nin 665⁴¹ ve 670 sayılı kararlarına dayanılarak Irak'a karşı uyguladıkları deniz ve hava ablukalarıdır. Olayın gelişimi genel hatlarıyla şu şekildedir: Irak'ın Kuveyt'i işgali üzerine Birleşmiş Milletler sırasıyla şu kararları almıştır; 2 Ağustos 1990 tarihli ve Irak'ın Kuveyt'ten derhal ve koşulsuz olarak çekilmesini öngören 660 sayılı kararın arkasından 6 Ağustos'ta ekonomik yaptırımları öngören 661 sayılı karar alınmıştır. 661 sayılı karar Birleşmiş Milletler Sözleşmesi'nin 41. maddesi çerçevesinde alınmış ve üye ülkeleri bağlayıcı nitelikte bir karardır. Türkiye karardan bir gün sonra Yumurtalık Boru Hattı'nı kapattığını açıklamıştır. Karar, ambargonun uygulanması için etkin bir denetim sisteminin kurulmasını da öngörmektedir. Ancak bu karar bu açıdan tam yeterli değildi. Bunun üzerine 25 Ağustos 1990'da deniz ablukasını uygulamasını ve buna uymayan gemilere güç kullanılmasını öngören 665 sayılı karar alındı. 670 sayılı kararda ise hava ablukasını öngörülmekteydi ve ülkelerin Irak ve Kuveyt'e giden uçaklar için hava sahalarını kullandırmamaları isteniyordu. Bunun ardından Güvenlik Konseyi 29 Kasım 1990'da hukuksal dayanağı uzun süre tartışma konusu olan ve Irak'a güç kullanılmasını öngören 678 sayılı kararı aldı⁴².

Abluka ne şekilde uygulanırsa uygulansın hedef, ilgili devletin "ülkesi" olmak zorundadır. İsrail ilk kez bir devlet ülkesi yerine bir kişiye kara ve hava ablukasını uygulayarak yeni bir abluka türü ortaya çıkarmıştır; "Kişisel Abluka". Gerçekten de İsrail'in dünya medyasının gözü önünde ve hiçbir hukuki gerekçeye dayanmaksızın Yaser Arafat'ın karargahını ablukaya alması uluslararası hukukun "güç" olgusunu aşmadığının somut bir örneğini teşkil etmektedir.

Ablukanın koşulları şu şekilde sıralanabilir: Yetkili bir otorite tarafından ilan edilmek, zaman bildiriminden sonra tesis edilmek, sadece müzakere başarısızlığından sonra kullanılmak ve aşırı olmamak zorundadır⁴³. Ayrıca, herhangi bir abluka durumunda II Nolu Cenevre Sözleşmesi'nin 22., 23. ve 24. maddelerinden hareketle ayırt edici işaret taşımaları ve bunu karşı tarafa bildirmeleri koşuluyla, hastane gemileri ve hastane uçaklarının batırılan bir gemi veya uçağa yardım etmelerine izin verilmelidir⁴⁴.

Günümüzde devletlerin birbirine bağımlılığı çok fazladır. Buna paralel olarak abluka yöntemi de önemini arttırmıştır⁴⁵. Günümüzde başarılı bir abluka için ablukayı

⁴¹ Bkz. *Andric v. Sweden* (No. 45917/99) [1. Chamber], 23.02.1999; *Conka v. Belgium* (No. 51564/99) [3. Chamber], 05.02.2002, parag 59.

⁴² Conka kararının özet tercümesindeki yorum için bkz. Çiçekli, 2002b, s. 288.

⁴³ Göçmen İşçiler ve Aileleri Sözleşmesinin temel özellikleri ve güvenceleri konusunda kısaca bkz. Juhani Lönnroth, 'The International Convention on the Protection of the Rights of All Migrant Workers and Members of Their Families in the context of international migration policies: an analysis of ten years of negotiation', *International Migration Review*, Volume. 25, No. 4, 1991, ss. 710-736 (özellikle, ss. 735-736).

⁴⁴ Bu Protokol Türkiye tarafından 14.03.1985 tarihinde imzalanmış, fakat henüz onaylanmamıştır. Protokol 01.11.1998 tarihinde yürürlüğe girmiştir.

⁴⁵ Mülteci ve sığınmacılarla ilgili uluslararası yasal rejim 1951 tarihli '*Mültecilerin Hukuki Durumuna Dair Cenevre Sözleşmesi*' ile bu Sözleşmenin 1967 tarihli '*Ek Protokolü*' ve uluslararası sığınma hukukunda meydana gelen diğer yasal gelişmelerden oluşmaktadır.

uygulayan ülkenin veya örgütün ekonomik gücünden öte askeri gücü ön plana çıkmaktadır. Abluka uygulamalarının başarısını etkileyen bir diğer unsur da abluka uygulanan ülkenin dış ekonomik ilişkilere olan bağımlılığı, tersinden söylemek gerekirse, kendi kendine yeterlilik derecesidir⁴⁶. Uluslararası hukuk kuralları ve teamüllere göre bir ablukanın esas itibarıyla askeri nitelik taşıyan donanım, mal ve hizmetleri kapsamaması gerekmektedir beraber, uygulamada genellikle topyekun bir nitelik kazandığı görülmektedir⁴⁷.

Ambargo

Klasik anlamıyla ambargo: Bir devletin kendi limanlarında bulunan diğer devlete ait gemileri barış zamanında haciz ve tevkif etmesidir⁴⁸. Günümüzdeki anlamı içinde ise, bir ülkeyi ekonomik ya da siyasi açıdan zor duruma düşürmek için, o ülke ile ekonomik ilişkisi bulunan ülke ya da ülkelerin bu ülkeye mal ve hizmet satımlarını engellemek üzere önlemler alınmasıdır⁴⁹.

Tarihsel süreç içerisinde gerek devletlerin gerekse uluslararası örgütlerin en çok başvurdukları yaptırımın ambargo olduğu görülmektedir. Ulusal gücün en önemli unsurlarından biri olan ihracat ve ithalatın kontrol altına alınmasının yaptırıma maruz kalan ülkeyi hem ekonomik hem askeri hem de siyasi bakımdan oldukça zor durumda bırakması bu yola başvurulmasının en önemli sebebidir.

Ambargonun başarıyla uygulanabilmesi belirli koşullara bağlıdır. Bunlardan önemli olan bazıları şunlardır: Ambargo uygulanarak satılmaması öngörülen mal veya malların buna muhatap olan ülke için hayati bir öneme sahip olması, ülke içinde ikame edilememesi, aynı malı kolaylıkla alabileceği başka ülkelerin olmaması, uygulayan ülkeler için ise bu mal veya malların toplam ihracatlarının önemli bir kısmını oluşturmaması ve/veya alternatif pazar imkânlarına sahip olmaması gerekir⁵⁰.

Başarılı bir ambargo için gereken koşullardan sonuncusuna dikkat çekmekte yarar vardır. Özellikle ihracatın içerisinde özel teşebbüsün büyük payı bulunan ülkelerde, bir veya birkaç ülkeye karşı girişilen ambargo uygulamaları bu kesimlerin çıkarlarını zedelediğinde faaliyete geçen baskı grupları, yönetimi, ambargoyu kaldırmaya veya

⁴⁶ Bulunduğu ülkenin güvenliği için tehlikeli sayılması yolunda ciddi sebepler bulunan veya özellikle ağır bir suçtan dolayı kesinleşmiş bir hükümle mahkûm olduğu için söz konusu ülke açısından bir tehlike oluşturmaya devam eden mülteci, geri gönderilmeme hakkından yararlanmayı talep edemeyecektir (m. 33/2).

⁴⁷ Bu uluslararası belgeler arasında; *İşkence ve Diğer Zalimane, Gayri İnsani veya Küçültücü Muamele veya Cezaya Karşı Birleşmiş Milletler Sözleşmesi* (m. 3); 1957 tarihli *Suçluların İadesine Dair Avrupa Sözleşmesi* (m. 3(2)); 1977 tarihli *Tedhişçiliğin Önlenmesine Dair Avrupa Sözleşmesi* (m. 5) yer almaktadır.

⁴⁸ Bkz. *Viljarah ve Diğerleri v. Birleşik Krallık*, 30 Ekim 1991 tarihli karar, A Serisi, No. 215, s. 34, parag. 102.

⁴⁹ Konuyla ilgili AİHM kararları hakkında bkz. B. Çiçekli, *Yabancılar Hukuku*, (Ankara: Seçkin, 2007) ss. 233-235.

⁵⁰ Bkz. C. Harvey (2000) *Seeking Asylum in the UK: Problems and Prospects*, (London et al: Butterworths, 2000), ss. 44-52.

hafifletmeye zorlayabilmektedirler. Bu zorlamanın şiddeti, ambargoya konu olan mal ve hizmetlerin ülkedeki iç talepten ne kadar fazla olduğu veya bu mal veya hizmetlere ilişkin ihracat imkanlarının (belirli bir fiyat seviyesinde) ne oranda ambargonun yönel- diği ülke veya ülkelerin pazarlarına bağımlı olduğu sorularına verilecek cevaplarla ilgi- lidir. Örneğin, ABD Sovyetler Birliği'ne tahıl ambargosu uyguladığında bu konu önem kazanmıştır. Nitekim Başkan Jimmy Carter'ın 1980 yılında Sovyetler Birliği'ne karşı uygulamaya koyduğu tahıl ambargosu kısa bir süre sonra kaldırıldı. Bunun en önemli nedeni, ambargo sonucunda ürünlerini istedikleri fiyattan satamayan çiftçilerin yöne- tim üzerinde oluşturdukları baskıydı⁵¹.

Başarılı bir ambargo için gereken koşulların dışında; ambargo uygulayan ülkenin bu ülkeyle yapılmakta olan ticari ilişkiyi denetleyebilecek güce ve otoriteye sahip olması veya buna muhatap olan ülkenin bir ada ülkesi olması veyahut ambargoya destek veren ülkelerle çevrili olması ambargonun etkinliğini arttırmaktadır⁵².

BİRLEŞMİŞ MİLLETLER SÖZLEŞMESİ AÇISINDAN ULUSLARARASI YAPTIRIMLAR

Birleşmiş Milletler Sözleşmesi açısından yaptırımların incelemesine, bu konuda Milletler Cemiyeti ile arasındaki farklılıklar ortaya konarak başlanabilir. Öncelikle, Birleşmiş Milletler'in yaptırım kararı alabilme konusunda Milletler Cemiyeti'nden daha geniş yetkilere sahip olduğu söylenebilir. Çünkü, Milletler Cemiyeti Misakı'nda savaş başlamadan önleyici tedbirlerin alınması konusunda herhangi bir hüküm yoktur. Birleşmiş Milletler ise bunun ötesine geçerek, herhangi bir savaş başlamadan önce de önleyici tedbirlerin alınması yönünde bir karar alabilir. Ayrıca, Milletler Cemiyeti Misakı'nda diğer "bütün yollar tüketildikten sonra" yaptırım kararı alınabileceği konusunda bir hüküm varken buna karşılık Birleşmiş Milletler Sözleşmesi, uluslararası barışın tehdit edildiği durumlarda diğer yollara başvurulmasını bir ön koşul olarak görmeden yaptırım uygulanması kararı verebilir⁵³.

Birleşmiş Milletler Sözleşmesi madde 2/4, Briand-Kellog Paktı'nda ve kendisinin selefi olan Milletler Cemiyeti Misakı'nın aksine, yalnızca hukuksal anlamda savaşı değil her türlü kuvvet kullanmayı yasaklamaktadır. Bu durumda, XIX. yüzyıl boyunca oldukça yaygın olarak başvuru savaşa varmayan kuvvet kullanma yollarının da yasaklanmış olduğunu kabul etmek gerekir⁵⁴.

Bu yoruma karşı görüşler değişik başlıklar altında toplanabilir. Birinci grup, bu yoru-

⁵¹ Bkz. Harvey, 2000, ss. 53-54.

⁵² Her iki Sözleşmede Türkiye tarafından imzalanmış ve onaylanmış bulunmaktadır (imza tarihi: 15 Ağustos 2000, onay tarihi: 23 Eylül 2003).

⁵³ 12 Sayılı Ek Protokol 1 Nisan 2005 tarihinde yürürlüğe girmiştir. Türkiye bu Protokolü 18 Nisan 2001 tarihinde imzalamış ama henüz onaylamamıştır.

⁵⁴ Türk hukukunda yabancıların temel hak ve özgürlükleri ile uluslararası hukuk ilişkisi Anayasanın 16. mada- desinde düzenlenmiştir. Buna göre, "temel hak ve hürriyetler, yabancılar için, milletlerarası hukuka uygun olarak kanunla sınırlanabilir". (Bu konudaki açıklamalar için bkz. Çiçekli, 2007, ss. 36-38).

ma hemen ilk planda, yani 2/4'ün kapsamı bağlamında karşı çıkmaktadır. Yani 2/4'e konulan yasağı bu maddedeki terimlerle kısıtlı bir biçimde yorumlamakta ve bir devletin egemenliğine veya toprak bütünlüğüne karşı olmayan veya Birleşmiş Milletler amaçlarıyla bağdaşmaz nitelikte olmayan tüm kuvvet kullanma yollarının hukuka uygun olduğu görüşünden hareket etmektedir. İkinci grup karşı görüşler ise, yasağın kapsayıcı ve genel niteliğini kabul etmesine rağmen Birleşmiş Milletler Sözleşmesi'nde öngörülen mekanizmanın kurulmaması nedeniyle bazı savaşa varmayan kuvvet kullanma yollarının yeniden hukuka uygun hale geldiğini ileri sürenler ve yapılageliş gereği 51. maddeden daha geniş meşru savunma hakkının geçerli olduğunu iddia edenler olmak üzere ikiye ayrılabilir⁵⁵.

Bu tartışmalar bir kenara bırakılırsa Birleşmiş Milletler sistemine göre, Güvenlik Konseyi; barışın tehdit edildiği veya bozulduğunu ve saldırgan bir fiilin gerçekleştiğini belirlediği durumlarda yaptırım uygulanması kararı alabilir (madde 39)⁵⁶. 39. madde çerçevesinde zorlama tedbirlerine başvurulması kararlaştırıldıktan sonra kural olarak Örgüte üye olan devletler ve gerektiğinde üye olmayan devletler de, bu tedbirlerle uygun hareket ederler (madde 2/5-6). Madde 25'de de Konsey kararlarının üye devletler için bağlayıcı olduğu öngörülmektedir. Ancak, madde 48/1'de bu konuda Konsey'e ait takdir yetkisinden bahsedilmektedir. Madde 48/1'e göre, uluslararası barış ve güvenliğin korunmasına ilişkin kararların yürütülmesi için gerekli tedbirler Konsey'in takdirine göre, Örgütün üyelerinin tümü veya bunların bazıları tarafından alınır. Nitekim silahlı kuvvet kullanılmasını gerektirmeyen tedbirlerin etkinliği tüm üye devletlerin katılımıyla artarken, silahlı kuvvet kullanılmasını gerektiren tedbirlerin üye devletlerin tümünün askeri katılımı ile gerçekleşmesine ihtiyaç hissedilmemektedir. Üye devletler, Konsey tarafından alınan bu kararları ya doğrudan doğruya ya da üyesi oldukları uluslararası örgütler aracılığıyla yürütürler (madde 48/2)⁵⁷.

Yukarıda da belirtildiği gibi Birleşmiş Milletler Sözleşmesi madde 2/4'e göre, uluslararası barış ve güvenliğin korunmasından başlıca sorumlu olan organ Güvenlik Konseyi'dir. Sözleşme'nin 39-51. maddeleri bu konuyu düzenlemektedir. 39. maddeye göre, Güvenlik Konseyi barışın tehdit edildiğini, bozulduğunu ya da bir saldırı eylemi gerçekleştiğinin saptar ve uluslararası barış ve güvenliğin korunması veya yeniden kurulması için tavsiyelerde bulunur ya da 41. ve 42. maddeler uyarınca hangi önlemlerin alınacağını kararlaştırır⁵⁸. 39. madde Güvenlik Konseyi'ne iki işlev yüklemektedir: Öncelikle Konsey, barışa yönelik tehdit, barışın bozulması ya da saldırı eylemi durumlarından birisinin gerçekleşip gerçekleşmediğini saptayacaktır. Sonra da durum

⁵³ Peter Calvo-coressi, *a.g.m.*, s.55-56.

⁵⁴ Funda Keskin, 'Uluslararası Hukukta...', s.41.

⁵⁵ Funda Keskin, 'Uluslararası Hukukta...', s.41-42.

⁵⁶ Malcolm N. Shaw, *International Law*, (Cambridge: Grotius Publications, 1986), s.4.

⁵⁷ Canan Ateş, *Birleşmiş Milletlerin Uluslararası Barış ve Güvenliğin Korunmasındaki Rolü*, (Ankara: Yayınlanmamış Doktora Tezi, 1997), s.156-157.

⁵⁸ Funda Keskin, 'BM ve Kuvvet Kullanma', *Avrasya Dosyası*, Cilt: 8, Sayı: 1, İlkbahar-2002, s.160-161.

hakkında tavsiyelerde bulunabilecek ya da alınacak önlemleri saptayabilecektir. Fakat bu kavramlar hiçbir yerde tanımlanmamıştır. Konsey söz konusu durumların ortaya çıkmasına neden olan eylem kuvvet kullanmayı içerebileceği gibi kuvvet kullanma içermeyen bir eylemin de barışa yönelik tehdit ya da barışın bozulması durumu oluşturduğuna karar verebilir. Bu saptama tamamen Güvenlik Konseyi'nin takdirindedir. Konsey 39. maddede belirlenen saptamayı yapsa bile, hemen 41. ya da 42. maddeler gereği zorlama önlemi alınmasına karar vermek zorunda değildir. Taraflara tavsiyelerde bulunarak arabuluculuk ve barışçı çözüm rolünü devam ettirebilir⁵⁹. Güvenlik Konseyi, 41. ve 42. maddeleri uygulamaya geçmeden önce 40. madde uyarınca geçici tedbirlere başvurabilir. Bu tedbirlerin ne olduğu belirtilmemiş ve tamamen Konsey'in inisiyatifine bırakılmıştır⁶⁰.

Birleşmiş Milletler Sözleşmesi'nin 41. maddesi çerçevesinde Güvenlik Konseyi, kararlarının yürütülmesini sağlamak amacıyla silahlı kuvvet kullanılmasını gerektirmeyen tedbirleri tespit ederek, üye devletleri bu tedbirlere uymaya davet edebilir. Fakat, silahlı kuvvet kullanılmasını gerektirmeyen tedbirlere ilişkin Konsey kararlarının büyük bir bölümünde madde 41' den bahsedilmeksizin, VII. Bölüme genel bir atıf yapılmaktadır. 41. maddeye göre silahlı kuvvet kullanılmasını gerektirmeyen tedbirler şunlardır:

- i) Ekonomik ilişkilerin tamamen veya kısmen kesilmesi;
- ii) Demiryolu, deniz, hava, posta, telgraf, radyo ve diğer iletişim ve ulaştırma araçlarının tamamen veya kısmen kesilmesi;
- iii) Siyasi ilişkilerin askıya alınması veya kesilmesidir⁶¹.

Silahlı kuvvet kullanılmasını gerektirmeyen tedbirlerin neler olabileceği madde 41'de belirtilmesine rağmen bu tedbirlerin kapsamı hakkında Sözleşme metninde ayrıntılı bir açıklama bulunmamaktadır. Tedbirlerin kapsamı hakkında daha detaylı bilgi sahibi olmanın en iyi yolu, Güvenlik Konseyi'nin 41. maddeye dayanarak aldığı kararları incelemektir⁶².

41. maddede yer alan tedbirlerin alınmasının ardından bu tedbirlerin yürütülmesi, Güvenlik Konseyi tarafından sağlanır. Ekonomik ve Sosyal Konsey de, talep gelmesi halinde Sözleşme'nin 65. maddesi çerçevesinde Güvenlik Konseyi'ne yardımcı olabilir. Uygulamada ise, Konsey, öncelikle, devletlerden bu tedbirlerin yerine getirilmesi yönünde kaydettikleri gelişmeler hakkında Genel Sekreter'e rapor sunmalarını istemektedir. Ayrıca, tedbirlerin yürütülmesi konusunda kendisine yardımcı olması için komiteler tesis etmek yoluna da gitmektedir. Konsey kararları uyarınca komiteler tarafından yerine getirilen fonksiyonlar şunlardır:

⁵⁹ Funda Keskin, *a.g.m.*, s.161.

⁶⁰ Enver Bozkurt, *Birleşmiş Milletler Sisteminde Kuvvet Kullanımı –Körfez Krizi Örneği ve Irak'ın Durumu, ABD'ye 11 Eylül 2001 Terörist Saldırıları-*, (Ankara, Nobel Yayınevi, Ocak-2003), s.31-32.

⁶¹ Canan Ateş, *a.g.e.*, s.160-161.

⁶² Canan Ateş, *a.g.e.*, s.162.

- i) Tedbirlerin yerine getirilmesi çerçevesinde kaydettikleri gelişmeler hakkında devletler tarafından Genel Sekreter'e sunulan raporları incelemek;
- ii) Uygulanan tedbirler hakkında devletlerden daha fazla bilgi istemek;
- iii) Tedbirlerin ihlal edildiği yolunda önüne gelen bilgileri araştırmak;
- iv) İhlal iddiaları konusunda önüne gelen bilgileri periyodik raporlar halinde Güvenlik Konseyi'ne sunmak;
- v) Alınan tedbirlerin yerine getirilmesini kolaylaştırmak için gerekli olan ilkeleri ilan etmektir⁶³.

Birleşmiş Milletler Sözleşmesi'nin 42. maddesi ise, 41. maddede gösterilen önlemlerin uygun ya da yeterli olmaması halinde uluslararası barış ve güvenliğin korunması ve yeniden tesisi için hava, deniz ve kara kuvvetleri aracılığıyla gerekli görülen her türlü önlemin Güvenlik Konseyi tarafından uygulanabileceğini belirtir⁶⁴.

Güvenlik Konseyi'nin 41. ve 42. maddelerin uygulanması kararı almasının "veto hakkı" nedeniyle oldukça zor olduğunu, bu kararları alsa dahi sürekli bir askeri gücü olmadığı için uygulamada başarısız olacağını savunan görüşler vardır⁶⁵. Bu görüşler Soğuk Savaş mantığıyla ortaya kondukları için artık pek de geçerli değildir. Çünkü, Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi, 1990'a kadar ki 45 yıllık tarihinde yalnızca dört kez yaptırım rejimini uygulamaya koymuştur. Bu kararlar Güney Rodezya (şimdiki adıyla Zimbabve) ve Güney Afrika'ya karşı (41. madde) ve Kuzey Kore ve Haiti'ye karşı (42. madde) uygulanmıştır⁶⁶. Soğuk Savaş'ın bitiminden sonra ise Güvenlik Konseyi 11'den fazla devlete karşı yaptırım kararı almıştır (Irak -1990-, Yugoslavya -1991-, Libya, Somali ve Liberya -1992-, Haiti ve Angola -1993-, Raunda -1994-, Sudan ve Burundi -1996- ve Sierra Leone -1997-, Afganistan (Taliban Rejimi) -1999-, Eritre ve Etiyopya -2000-)⁶⁷. Bu da göstermektedir ki Soğuk Savaş sonrası dönemde, artan anlaşmazlıkların ve çatışmaların da etkisiyle ve ABD'nin tek süper güç olarak kalması nedeniyle Güvenlik Konseyi yaptırım kararı almaktan çekinmemektedir.

Güvenlik Konseyi'nin yaptırım kararı alma tekeline karşı diğer bir öneri de bu yetkinin Genel Kurul'a devredilmesidir. Bu görüşe göre, Genel Kurul tarafından alınacak bir yaptırım kararının etkinliği daha geniş bir katılımı kabul edildiği için artacaktır. Ayrıca, veto mekanizması ortadan kalkacağı için kararlar politik olmaktan uzaklaşacaktır⁶⁸.

⁶³ Canan Ateş, *a.g.e.*, s.164-165.

⁶⁴ Enver Bozkurt, *a.g.e.*, s.37.

⁶⁵ Bu konuda geniş bilgi için bkz. Malcolm N. Shaw, *a.g.e.*, s.557-562.

⁶⁶ Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi, Güney Rodezye'deki beyaz azınlık hükümetine karşı "ticari ambargo", Güney Afrika'daki apartheid rejimine karşı "askeri ambargo" uygulamıştır. Arne Tostensen and Beate Bull, 'Are Smart Sanctions Feasible?', *World Politics*, Vol.54, October 2001-July 2002, s.373.

⁶⁷ Martin Griffiths and Terry O'callaghan, *a.g.e.*, s.286. Simon Chesterman and Béatrice Pouligny: *a.g.e.*, s.1.

⁶⁸ Michael Akehurst, *a.g.e.*, s.7.

Güvenlik Konseyi Kararlarının Bağlayıcılığı

Birleşmiş Milletler Anlaşması'nda yer alan kavram farklılıkları, Güvenlik Konseyi kararlarının bağlayıcılığı üzerinde tereddütler uyandırmaktadır. Örneğin, 39. madde Güvenlik Konseyi'nin "tavsiyelerinden" ve "kararından" bahsederken (39. Madde: Güvenlik Konseyi, barışın tehdit edildiğini, bozulduğunu ya da bir saldırı eylemi olduğunu saptar ve uluslararası barış ve güvenliğin korunması ya da yeniden tesis edilmesi adına "tavsiyelerde" bulunur ya da 41. ve 42. Maddeler uyarınca hangi önlemler alınacağını "kararlaştırır"), 40. ve 41. maddeler "davetinden" (40. Madde: Güvenlik Konseyi, durumun ağırlaşmasını önlemek amacıyla 39. Madde uyarınca tavsiyelerde bulunmadan ya da önlemleri kararlaştırmadan önce, ilgili tarafları gerekli ya da uygun gördüğü geçici önlemlere uymaya "davet edebilir"... 41. Madde: Güvenlik Konseyi, kararlarını yürütmek için silahlı kuvvet kullanımını içermeyen ne gibi önlemler alınması gerektiğini kararlaştırabilir ve Birleşmiş Milletler üyelerini bu önlemleri uygulamaya "davet edebilir"...), söz edilmektedir.⁶⁹ Bilhassa 40. maddede geçen davet kavramı üzerinde yazarlar arasında tartışmalar bulunmaktadır. Bazı yazarlar, bu maddede yer alan davete devletlerin uymasını zorunlu görmektedirler. Çünkü Birleşmiş Milletler Antlaşması'nın 25. maddesinde üye devletlerin Güvenlik Konseyi kararlarına uyacakları açıkça düzenlenmiştir. Bir grup yazar ise, Güvenlik Konseyi'nin kararına göre duruma bakmaktadır. Konsey, açıkça karar alabilme yetkisine sahip olduğundan bu hususu kararında belirtileceği söylemektedirler. Davetin tavsiye şeklinde de yorumlanabileceği söylenmiştir⁷⁰.

Zorlayıcı tedbirlerle ilgili olarak 41. ve 42. maddeler uyarınca alınacak kararların bağlayıcılığı genellikle kabul edilmektedir. Güvenlik Konseyi bu yaptırımlara ilişkin bir karar verdiğinde, bu karar tüm Birleşmiş Milletler üyeleri için bağlayıcıdır. Aynı şekilde Güvenlik Konseyi'nin direktifi ile üye devletler görevi yerine getirmek yükümlülüğü altına girerler. Buna ilişkin 48. maddeye göre, uluslararası barış ve güvenliği sağlamak amacıyla Güvenlik Konseyi'nin almış olduğu kararları yerine getirmek için yine Güvenlik Konseyi'nin belirlemesi üzerine tüm veya bir kısım üye devletler yükümlülük altına girerler. Birleşmiş Milletler Sözleşmesi'nin 42. maddesi, Milletler Cemiyeti Misakı'ndan açıkça farklı bir düzenleme içermektedir. Çünkü Milletler Cemiyeti Konseyi, sözleşmeyi bozan devlete karşı yaptırımda bulunmayı yalnızca "tavsiye" edebilmekteydi⁷¹.

Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi, herhangi bir ihlalin engellenmesi için aldığı yaptırım kararlarında ihlalin uluslararası barış ve güvenliği bozup bozmamasını göz önünde bulundurmaz zorundadır. Diğer bir anlatımla, Güvenlik Konseyi yaptırım kararlarını ancak uluslararası etkileri olan bir olaya karşı alabilir⁷². Bu durum kimi ihlallerin uluslararası etki doğurup doğurmadığı sorunsalını beraberinde getirmektedir. Örneğin,

⁶⁹ Enver BOZKURT: *a.g.e.*, s.39.

⁷⁰ Enver BOZKURT: *a.g.e.*, s.39-40.

⁷¹ Enver Bozkurt, *a.g.e.*, s. 40-41.

⁷² Peter Calvocoressi, 'The Politics of Sanctions: The League and the United States', *Sanctions Against South Africa*, Ronald Segal (Ed.), (USA: Penguin Books, 1964), s.54-55.

bir ülke kendi vatandaşlarına karşı haksız bir muamelede bulunursa, bu durum karşısında Güvenlik Konseyi'nin yaptırım kararına başvurması hukuki midir? Bu soruya verilecek cevap böylesi bir kararın "Barışın Bölünmezliği" ilkesi çerçevesinde hukuki olacağı yönündedir. Küreselleşen bir dünyada hiçbir ülke; çevreyi kirletiyorum ama "kendi ülkemde", vatandaşlarıma kötü muamele ediyorum ama "kendi vatandaşlarıma" gibi mantıksal çözümlerden yola çıkarak hareket edemez.

ULUSLARARASI YAPTIRIMLARIN BAŞARISINI ETKİLEYEN FAKTÖRLER

Yaptırım kararlarının başarısını etkileyen bazı faktörler vardır. Bu faktörler kimi zaman bütün yaptırımlar için geçerli iken kimi zaman yalnızca bazı yaptırımların başarısını etkilemektedir. Bu faktörlerden önemli olanları şu şekilde sıralanabilir:⁷³

1. Yaptırım kararına katılan devletlerin politik kararlılığı.
2. Yaptırıma konu olan malların önemi ve etkinliği. Örneğin, 1973 Petrol Ambargosu diğer ülkelerin, özellikle de Batılı ülkelerin, bu mala olan bağımlılıkları nedeniyle başarılı bir yaptırım uygulaması olmuştur.
3. Stratejik noktaların ve özellikle önemli ticaret rotalarının kontrolü. Örneğin, İtalya'nın Habeşistan'ı işgali sonucu Milletler Cemiyeti tarafından alınan yaptırım kararında İngiltere'nin Süveyş Kanalı'nı kapatmaması bu yaptırımın başarısızlığını önemli ölçüde etkilemiştir.
4. Hedef ülkenin coğrafi konumu. Örneğin, hedef ülkenin kara bağlantısı zayıfsa ya da hiç yoksa yaptırımın başarı şansı artmaktadır.
5. Yaptırım kararı ile yaptırıma konu olan ihlal arasında "zaman" farkı büyük olmalıdır. Yani, ihlale verilecek cevap uygun olan en kısa zaman olmalıdır.
6. Devletler için herhangi bir yaptırım kararına katılıp katılmama kararını ve katılınmış olsa dahi bunun hangi seviyede tutulacağını belirleyen en önemli etkenlerden biri de "yaptırımın maliyeti"dir. (Türkiye'nin Irak'a karşı düzenlenmiş olan yaptırımlara büyük mali kayıplara uğrasa da uyması bunun istisnası olarak gösterilebilir.)
7. Devletler arasında yaptırımın seviyesi konusunda uzlaşma olup olması yaptırım kararının etkinliğini önemli ölçüde etkilemektedir. Örneğin, kimi devletler yalnızca diplomatik ve siyasi önlemleri yeterli görürken diğer devletler ekonomik yaptırımların da uygulanması gerektiğini savunursa bu bakış farklılığı yaptırımın etkinliğini azaltır⁷⁴.
8. Yaptırımların uygulamada görülen en karakteristik özelliği, savaşa başvururken her zaman gerekli olmayan uluslararası işbirliğinin bu konuda başarıyı büyük ölçüde etkilemesidir⁷⁵.
9. Hedef ülkenin güçlü bir uluslararası örgüte ya da birliğe üye olması yaptırımın

⁷³ Yaptırım kararlarının başarısını etkileyen faktörler çok geniş bir biçimde ele alınabilir. Fakat, burada makale mantığını aşmamak adına temel bazı noktalara değinilecektir.

⁷⁴ C. Lloyd Brown-John, *a.g.e.*, s.356-362. (Bu dipnot 1 ila 7. maddeleri kapsamaktadır.)

⁷⁵ David Robertson, *a.g.e.*, s.435.

- etkinliğini azaltabilir. Örneğin, 1961'de Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'nin Güney Afrika Cumhuriyeti'ne karşı aldığı yaptırım kararı Commonwealth üyelerinin ve özellikle de İngiltere'nin isteksizliği sonucu beklenen etkinliği gösterememiştir⁷⁶.
10. Yaptırıma maruz kalan devletin ulusal çıkarlarının gerçekten tehdit altında olması yani yaptırım zararlarının hukuka aykırı davranışı sonucu elde edeceği kardan fazla olması gerekir. Ayrıca, yaptırım uygulayanın yaptırımının uygulanabilir ve sürdürülebilir konumda olması ve bu sayede yaptırıma maruz kalanın gerçek bir tehditle karşı karşıya kaldığını hissetmesi gerekir⁷⁷.
 11. Yaptırıma maruz kalan devletin karar alıcılarının ve ulusal elit sınıfının kişisel menfaatleri ne kadar zarar görürse yaptırımın etkinliği de o oranda artar⁷⁸.
 12. Yaptırımların hukuka aykırı fiil başlamadan önce uygulamaya konulması, hukuka aykırı fiili ortadan kaldırmaktan amacıyla uygulanmasından daha rasyoneldir. Diğer bir anlatımla, yaptırıma başvurmak için hukuka aykırı fiilin gerçekleşmesini beklemek yaptırımın etkinliğini azaltmaktadır⁷⁹.

ULUSLARARASI YAPTIRIMLARIN OLUMSUZ ETKİLERİ

Yaptırımlar konusundaki tartışmalar hangi durumlarda yaptırım uygulanacağı konusunda yoğunlaşmaktadır. Örneğin, Birleşmiş Milletler'in Irak'a uyguladığı yaptırımların gerekçesi Kuveyt'in işgaliydi. Fakat İsrail'in komşu ülkelerinin topraklarını işgal etmesi karşısında Güvenlik Konseyi yalnızca bu işgali kınamakla yetinmiş ve geri çekilme çağrısında bulunmuştur. Uygulamada karşılaşılan bu çifte standart yaptırım kararlarının politik tutumların etkisinde kaldığını ortaya koymaktadır. Bu olumsuz tablo yaptırımların uluslararası toplum nezdindeki 'inandırıcılığını' azaltmakta ve bu durum yaptırımların başarıya ulaşması için gerekli olan uluslararası desteği arkasına alamamasını beraberinde getirmektedir. Uluslararası destekten yoksun olan yaptırımlar bir de yanlış yöntemlerle uygulamaya konulunca başarısız bir dış politika aracı haline dönüşmektedir.

Yaptırım uygulanan ülkeyle yoğun ticari faaliyetleri olan ülkelerin bu yaptırım sonucu büyük ekonomik kayıplara uğraması yaptırımların olumsuz bir yanıdır⁸⁰. Körfez Savaşı'nın başlangıcından günümüze kadar Irak'a uygulanan yaptırımlardan olumsuz yönde en çok etkilenen ülkelerden biri de Türkiye'dir. Türkiye, bu zararının karşılanması konusunda hem Birleşmiş Milletler hem de Amerikan hükümeti nezdinde girişimlerde bulunmuş fakat bu girişimler sonuçsuz kalmıştır. Ayrıca, Irak'a uygulanan yaptırımlar sonucu halkı iyiden iyiye fakirleşen Irak'tan Türkiye'ye yasa dışı göçler başlamış ve bu

⁷⁶ Margaret Doxey, *a.g.m.*, s.55.

⁷⁷ Neta C. Crawford and Audie Klotz, 'How Sanctions Work: A Framework for Analysis', *How Sanctions Work: A Framework for Analysis*, Neta C. Crawford and Audie Klotz (Ed.), (USA: Macmillan Press, 1999), s.27.

⁷⁸ Neta C. Crawford and Audie Klotz, *a.g.m.*, s.28.

⁷⁹ Robert A. Pape, 'Why Economic Sanctions Still Do Not Work', *International Security*, Vol. 23, No. 1, Summer 1998, s.70.

⁸⁰ Martin Griffiths and Terry O'callaghan, *a.g.e.*, 286.

durum da Türkiye'yi zor durumda bırakmıştır. Birleşmiş Milletler Sözleşmesi'nin 50. maddesinde, tedbirlerin uygulanması nedeniyle devletlerin maruz kalabilecekleri ekonomik zorluklardan bahsedilmektedir. Maddeye göre, Birleşmiş Milletler'e üye olsun veya olmasın uygulanan tedbirler nedeniyle ekonomik zorluklarla karşılaşan devletlerin, bu zorlukların çözülmesi için Güvenlik Konseyi'ne danışma hakları vardır. Maddede danışmadan ne gibi bir sonuç alınabileceği belli değildir. Uygulamada da Güvelik Konseyi, bu zorlukların çözümlenmesi yönünde etkin tedbirler alamamıştır⁸¹. 50. madde ayrıca masum sivillerin maruz kalabileceği arzu edilmeyen olumsuzlukların minimize edilmesi amacıyla yaptırım uygulayan gücün dikkatli davranması gerektiğini vurgulamaktadır.⁸² Fakat bu maddeye ne kadar uyulduğu çalışmanın ilerleyen bölümlerinde ayrıntılı olarak ele alınacağı gibi tartışmaya da açıktır. Ayrıca, yaptırımı uygulayan gücün bu maddeye aykırı hareket etmesi durumunda ne gibi önlemler alınacağı karara bağlanmamıştır. İlgili ülke halkının genelini olumsuz yönde etkilemeye başlayan bir yaptırım uygulaması, hukuki olarak hayata geçirilse dahi, insancıl hukuk kapsamında hukuk dışı sayılabilecek bir hale dönüşebilir⁸³.

Yaptırımların bir diğer olumsuz yanı da bazen hedeften sapmalarıdır (*missing the target*). Örneğin Bosna'ya uygulanan silah ambargosu, Sırp ve Hırvatlar daha önce silah stoku yaptıkları ve farklı kaynaklardan silah elde ettikleri için Müslümanlara büyük zarar vermiştir. Hatta denilebilir ki bu ambargo katliamın önünü açmıştır. Diğer bir örnek olarak da Pakistan gösterilebilir. Pakistan'a karşı uygulanan Amerikan silah ambargosu, bu ülkenin Amerikan silahlarına bağımlılığından dolayı askeri açıdan zayıflamasına yol açmış ve bu da daha yüksek miktarlarda nükleer silah üretimini beraberinde getirmiştir⁸⁴. Benzer şekilde Ermenistan karşısında Azerbaycan'a uygulanan yaptırımlar da bu bağlamda değerlendirilebilir. Bu nedenle hedeften sapmayan akıllı bombalar gibi hedefi şaşırmayan "akıllı yaptırımlar" uygulamaya konmalıdır. Akıllı yaptırımlarda asıl hedef ilgili ülkenin siyasi elitleridir ve kadın, çocuk ve yaşlıların oluşturduğu sosyal grubun bu yaptırımlardan en az zararla kurtulması hedeflenmektedir (yiyecek ve ilaç yardımı yapılması gibi)⁸⁵.

Günümüze dek uygulamaya konulan yaptırımların çoğunun hedeften sapmış ve dolayısıyla başarısız olduğunu gösteren çalışmalar vardır. Örneğin, Washington'daki Uluslararası Ekonomi Enstitüsü araştırmacıları Hufbauer, Schott ve Elliott'un yaptığı bir çalışmaya göre günümüze değin uygulanan uluslararası yaptırımlardan yalnızca

⁸¹ Canan Ateş, *a.g.e.*, s.157.

⁸² *Preventing Deadly Conflict -Final Report with Executive Summary-*, Carnegie Commission on Preventing Deadly Conflict, (New York: Carnegie Corporation, 1997), s.55.

⁸³ Oscar Schachter, "The UN Legal Order: An Overview", *The United Nations and International Law*, Christopher C. Joyner (Ed.), (Britain: Cambridge University Press, 1997), s.16.

⁸⁴ Richard N. Haass, 'Sanctioning Madness', *Foreign Affairs*, Vol. 76, No. 6, November / December 1997, s.78-79.

⁸⁵ Arne Tostensen and Beate Bull, *a.g.m.*, s.373-374.

%34'ü amaçlanan hedefe ulaşabilmiş yani başarılı olmuştur⁸⁶. Bu istatistiksel veri göstermektedir ki gerek devletlerin gerekse uluslararası örgütlerin uygulamaya koyduğu pek çok yaptırım başarısızlıkla sonuçlanmıştır. Bunun sebebi rasyonel seçimler yapılmamış olmasıdır.

Özellikle ekonomik yaptırımlar söz konusu olduğunda yaptırım uygulayan ülke veya örgüt "düşük maliyet = küçük sonuçlar" ya da "yüksek maliyet = büyük sonuçlar" arasında seçim yapmak zorunda kalmaktadır. Herbert Simon'a göre iki seçenek de rasyonel değildir. Rasyonel olan ise bu iki seçeneğin ortasını bulmaktır⁸⁷. Diğer bir anlatımla; maliyeti düşük tutayım derken yaptırımın etkinliğini azaltmak veya büyük maliyet riski almak rasyonel bir seçim değildir. Örneğin, diplomatik baskı araçlarıyla desteklenen bir ekonomik yaptırım rasyonel bir seçim haline gelmektedir. Bu da göstermektedir ki ekonomik yaptırımlar tek başlarına uygulamaya konulduklarında rasyonel bir seçim olmaktan çıkmaktadır⁸⁸.

Yaptırımların hedef ülkede doğurduğu ekonomik, siyasi, askeri ve sosyolojik etkiler konusunda iki önemli konuya vurgu yapmak gerekir. Birincisi bir ülkeye karşı yaptırım uygulanması o ülke halkının daha da kenetlenmesini ve yabancı düşmanlığını beraberinde getirebilir. Bu ise ulaşmak istenen amaçları zorlaştırmaktadır. İkinci olarak, yaptırımlar çoğunlukla ilgili ülke halkını daha da fakirleştirmekte ama elit kesimi pek de etkilememektedir. Bu da halkı daha da marjinalleştirmektedir⁸⁹. 1938'de ABD ve İngiltere'nin Meksika'ya, 1961'de ABD'nin Seylan'a, 1964'de Fransa'nın Tunus'a karşı uyguladığı yaptırımlar sonucu ilgili ülkelere milliyetçilik akımlarının güçlenmesi buna örnek gösterilebilir⁹⁰. Ayrıca, uzun yıllardır yaptırım yükünü sırtında hisseden ülkelerin sosyal yapılarının bu yaptırımların etkisiyle dönüşüm yaşadığı ve kendine özgü bir sosyal yapılanma ortaya çıktığı gözlemlenmektedir. Bu ülkelere örnek olarak İran, Küba ve Libya gösterilebilir⁹¹.

Uluslararası yaptırımlar, Soğuk Savaş sonrası dönemde en çok başvurulan dış politika araçlarından biri haline gelmiştir. Özellikle ABD, Birleşmiş Milletler kararına dayansın ya da dayanmasın, çoğu ekonomik yaptırımlar olmak üzere çeşitli ülkelere yaptırımlar uygulamıştır. Sadece 1993-1996 yılları arasında 35 ülke ABD'nin yaptırımlarına maruz kalmıştır. Robert L. Pape bu durumu; "Amerikan tarzı savaş" olarak nitelendirmekte ve yaptırımların savaşmakla pek bir farkının olmadığını altını

⁸⁶ Ed Rubenstein, 'Can Sanctions Work?', *National Review*, Vol. 42, 12/31/90, s.12.

⁸⁷ David A. Baldwin, 'The Sanctions Debate and the Logic of Choice', *International Security*, Vol. 24, No.3, Winter 1999 / 2000, s.86.

⁸⁸ David A. Baldwin, *a.g.m.*, s.86.

⁸⁹ David Robertson, *a.g.e.*, s.455.

⁹⁰ Kimberly Ann Elliott, 'The Sanctions Glass: Half Full or Completely Empty?', *International Security*, Vol. 23, No. 1, Summer 1998, s.53.

⁹¹ Richard N. Haass, *a.g.m.*, s.76.

çizmektedir⁹². Böylesi bir politikanın takip edilmesi ABD'nin ulusal çıkarlarının lehine midir? Bu sorunun yanıtı Uluslararası İktisat Enstitüsü'nün yaptığı bir araştırmayla ortaya çıkıyor. Enstitü'nün yapmış olduğu araştırmaya göre sadece 1995 yılında uygulanan yaptırımların Amerikan şirketlerine maliyeti 15-19 milyar dolar arasındadır. Ayrıca, bu yaptırımlar 200.000 çalışanı olumsuz yönde etkilemiştir. Bu olumsuz görüşlere rağmen yaptırım politikalarını destekleyen kişi ve kurumlar da vardır. Örneğin, Ulusal Katolik Kiliseler Konferansı'na göre; yaptırımlar askeri olmayan bir alternatiftir ve savaşın yıkıcı etkileriyle yüzleşmeyi, saldırıyı ve hukuk-dışı davranışları engellemektedir⁹³.

ABD'nin uyguladığı tek-tarafli yaptırımlar, yaptırıma maruz kalan ülke kadar kendisine de zarar vermektedir. Amerikan yaptırımları çoğunlukla uluslararası işbirliğinden uzak olduğu için yaptırıma maruz kalan ülke kendisine yeni ticari partnerler bulmakta zorlanmamakta ve genellikle bu partnerler ABD'nin rakipleri olan diğer büyük güçler olmaktadır. İran'ın hala terörizme destek veriyor olması, rejimin değişmemesi ve nükleer silahlanma içinde olması; Fidel Castro'nun hala Küba'nın tartışmasız lideri olması; Haiti'de 1990'da yapılan seçimlerden Jean Bertnard Aristide'nin galip çıkması gibi örnekler genelde tek-tarafli yaptırımların özelde de Amerikan yaptırımlarının başarısızlığını ortaya koymaktadır⁹⁴.

Yaptırımların başarısızlığını engellemek adına kimi durumlarda 'teşvikler'in kullanılmasının daha rasyonel bir tercih olabileceği savunan yazarlar da vardır. Bu görüşe göre; yaptırımlar 'sopa', teşvikler 'havuç' olarak düşünülebilir. Yaptırım uygulamaları kimi devletlerin dize getirilmesi konusunda etkin olabilmektedirler. Fakat bu uygulamaların etkin olamadığı hatta ters etki yaptığı ülkeler de vardır. Bu noktada teşvikler öne çıkmakta ve yaptırımlardan daha etkin araçlar olarak uygulamaya konulmaktadır. Teşvik kavramı; uluslararası ticari kolaylıklar, en çok kayırlan ülke uygulaması, tarife indirimleri, direkt satışlar, ekonomik ve askeri yardımlar, teknoloji transferi, askeri işbirliği ve uluslararası örgütlere üye olarak kabul edilme gibi araçları bünyesinde barındırmaktadır⁹⁵.

Soğuk Savaş sonrası dönemde yaptırım uygulamalarının etkin olamadığı ve bu nedenle teşviklerin kullanılması gerektiği düşünülen iki ülke öne çıkmaktadır: İran ve Kuzey Kore⁹⁶. Zira bu iki ülke yıllardır gerek ABD gerekse Birleşmiş Milletler tarafından uygulanan yaptırımlara maruz kalmaktadırlar. Fakat bu yaptırımlar bu iki ülkenin uluslararası topluma kazandırılması konusunda etkin bir rol oynayamamışlardır. Bu iki ülke söz konusu olduğunda teşviklerin yaptırımlardan daha rasyonel bir araç olabileceği düşünülmektedir.

⁹² Robert A Pape, *a.g.m.*, s.77.

⁹³ Richard N. Haass, *a.g.m.*, s.74-75.

⁹⁴ Richard N. Haass, *a.g.m.*, s.77.

⁹⁵ Preventing Deadly Conflict..., s. 56-57.

⁹⁶ Preventing Deadly Conflict..., s.58.

Uluslararası Yaptırımların Olumsuz Etkilerine Bir Örnek: Irak

Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi 6 Ağustos 1990'da aldığı 661 sayılı kararla Irak'a ekonomik ambargo uygulanması kararı almıştır⁹⁷. 661 sayılı karar Birleşmiş Milletler Sözleşmesi'nin VII. Bölümü'ndeki 51. madde çerçevesinde alınmış bir karardır⁹⁸. 661 sayılı karar, Birleşmiş Milletler'e üye olsun ya da olmasın bütün devletleri Irak'a karşı ambargo uygulamaya çağırılmaktadır. Hâlbuki 41. maddeden, ambargonun yalnızca Birleşmiş Milletler üyesi devletlerce uygulanmasının istenebileceği anlamı çıkmaktadır. Burada Güvenlik Konseyi, üye olmayan devletlere de bir yükümlülük getirmiştir.⁹⁹ Bu karara istisna teşkil eden iki özel durum vardı: insani amaçlı gıda ithalatı ve ilaç ithalatı. Bu kararı birbiri ardına alınan birçok karar takip etmiştir. Bu kararlardan biri de 25 Ağustos 1990 tarihinde alınan 665 sayılı karardır. Bu karar, yaptırım ihlallerini engellemek üzere deniz kuvvetleriyle Körfez'de gerekli önlemlerin alınmasını içeriyordu. Diğer bir anlatımla bu karar abluka uygulamasının önünü açıyordu. Kara ve deniz ablukalarından sonra 25 Eylül 1990 tarihli 670 sayılı kararla hava ablukası da uygulamaya konuyordu. Abluka uygulanmasına ilişkin bu kararlar ambargo uygulamalarının daha iyi işletilmesine olanak sağlamıştır. Zira Ağustos 1990'dan savaşın sonuna kadar 7882 yük gemisine müdahale edilmiş ve bunlardan 996'sının yükü kontrol edilmiştir. Ayrıca, Irak'a yük taşıyıp ambargoyu ihlal etmeye çalışan 46 ticaret gemisinin Irak limanlarına girişine izin verilmemiştir.¹⁰⁰

Denilebilir ki Irak'a yönelik yaptırımlar savaştan daha yıkıcı etkiler doğurmuştur¹⁰¹. Birleşmiş Milletler'in ABD'nin önderliğinde uygulamaya koyduğu uluslararası yaptırımların Irak halkı açısından çok farklı yönlerden olumsuz etkileri olmuştur. Bu olumsuz etkilerin sebebi yalnızca yaptırımlar değildir. Yaşanan savaşın Irak'ı yerle bir etmesi ve Saddam Hüseyin gibi bir diktatörün halkı ezmesi diğer sebepler olarak gösterilebilir. Fakat, bu olumsuz etkileri ortaya çıkaran temel faktör Irak'a karşı yıllarca uygulanan yaptırımlardır.

Irak halkının sağlık standartlarındaki marjinal düşüş yaptırımların olumsuz etkilerden biridir. Irak Sağlık Bakanı Umid Midhat Mubarek'in Eylül 1993'de yaptığı açıklamaya göre ilaç bulunamadığı için beş yaş altı 4000 çocuk yaşamını yitirmiştir. Ayrıca, yaptırımlar sonucu sağlık sektörünün yediği darbe nedeniyle 300.000 Iraklı ölmüştür. Bu rakam 1994 yılında 400.000 kişiye ulaşmıştır. İnsancıl amaçlı faaliyetlerde bulunan kuruluşların yaptıkları araştırmalar da bu durumu ortaya koymaktadır. Körfez Savaşı

⁹⁷ Anthony H. Cordesman and Ahmed S. Hashim, *Iraq-Sanctions and Beyond-*, (USA: Westview Press, 1997), s.138. Kararların orijinali için bkz. www.un.org

⁹⁸ A. J. R. Groom, Edward Newman and Paul Taylor, 'Burdensome Victory: The United Nations and Iraq', *A United Nations for the Twenty-First Century—Peace, Security and Development-*, Dimitris Bovrantonis and Marios Evriviades (Ed.), (Hague-Netherlands: Kluwer Law International, 1996), s.151.

⁹⁹ Enver Bozkurt, 'Körfez Savaşı, Ambargo ve Türkiye'nin Politikası', *21. Yüzyılın Eşiğinde Türk Dış Politikası*, İdris Bal (Der.), (İstanbul: Alfa Yayınları, 2001), s.498.

¹⁰⁰ Enver Bozkurt, *a.g.m.*, s.501-502.

¹⁰¹ Anthony H. Cordesman and Ahmed S. Hashim, *a.g.e.*, s.138-139.

öncesi Irak'ın yıllık ortalama 500 milyon dolarlık bir sağlık malzemesi ithalatı vardı. Bu rakam, 1994 yılında 130 milyon dolara düşmüştür. UNICEF'in 1995 yılında yayınlamış olduğu rapora göre; Irak halkının %15'i yani 3,3 milyon Iraklı yetersiz beslenme ve salgın hastalık sorunlarıyla karşı karşıyaydı. Bu raporda özellikle beş yaş altı çocukların durumuna da değinilmiştir. Rapora göre, Irak'taki beş yaş altı çocukların %28'i normal fiziksel gelişimleri tamamlayamamaktadır. Aslında yetersiz beslenme konusunda Irak hükümetinin halkın gıda alımına sınırlama getirmesi de etkili olmuştur. Bu sınırlamaya göre bir aile aylık; 9 kilo un, 2.75 kilo pirinç, 1.5 kilo şeker ve 500 gram yağ alabiliyordu. Irak hükümeti bu uygulamanın zorunluluktan kaynaklandığını savunmuş ve Birleşmiş Milletler Özel Komisyonu'nu Irak halkının kıtlık sınırında yaşadığının ortaya konması için göreve çağırmıştır. Yaptırımların, sağlık sektörüne vurduğu bir diğer darbe de 1994 yılı rakamlarına göre bu sektörde çalışanların sayısının %50 oranında azalmış olmasıdır. Bu azalma bir yandan kişi başına düşen doktor, hemşire v.b sağlık personeli sayısını oldukça düşürürken diğer taraftan bu sektörde çalışan binlerce insanın işsiz kalmasını beraberinde getiriyordu¹⁰².

Yaptırımların zararları konusunda çalışmalar yapan Kolombiya Üniversitesi akademisyenlerinden Richard Garfield'a göre 1990–1998 yılları arasında beş yaşın altında toplam 225.000 Iraklı çocuk Irak'a karşı uygulanan ambargoların olumsuz etkileri nedeniyle ölmüştür. Gıda ve Tarım Organizasyonu'nun 1997'de yaptığı bir araştırmaya göre yaptırımlar sonucu Irak halkının kronik yetersiz beslenme oranı %27 artmıştır. Yine, Kızılhaç'ın yayınladığı rapora göre 1990'dan 1998'e kadar normal kilonun altında doğan çocuk sayısı %25 artmıştır¹⁰³. Birleşmiş Milletler, her ne kadar gıda ve ilaç karşılığı petrol satımına izin verse de yukarıda istatistiksel veriler bunun yeterli olmadığını ortaya koymaktadır.

Irak'a yönelik yaptırımların halk üzerinde doğurduğu bir diğer olumsuz etki de ekonominin alt üst olması nedeniyle refah seviyesindeki marjinal düşüştür. Irak'ta kişi başına düşen milli gelir 1992 yılı rakamlarına göre 609 dolar iken 1995'de bu rakam 450–500 dolara düşmüştür. 1979 yılında bu rakamın 8161 dolar olduğu düşünülürse refah seviyesindeki bu düşüşünün ne denli büyük bir düşüş olduğu daha iyi anlaşılabilir. Yaptırımların Irak ekonomisi üzerindeki bir diğer olumsuz etkisi hiper enflasyon yaratmış olmasıdır. 1995 yılı rakamlarına göre Irak'ta yıllık enflasyon oranı %4531'dir. Irak'taki bu ekonomik dengesizliklere bir de halkın belli kesimleri arasındaki ekonomik uçurumun artması eklenince Irak halkının yaptırımların olumsuz etkilerini hissetme oranı daha da artmıştır. Saddam yönetimi güdümündeki bir grup elit belli bir refah seviyesinin üstünde yaşarken Irak halkının çoğu aylık ortalama 50 dolar gelir elde edebiliyordu. Bu rakam yıllık 600 dolarlık bir gelire tekabül ediyordu. Fakat, Birleşmiş Milletler İnsanı Yaşam İndeksi'ne göre; ortalama bir ailenin yıllık minimum yaşam standardında yaşabilmesi için 1000 dolarlık bir gelire ihtiyacı vardı¹⁰⁴.

¹⁰² Anthony H. Cordesman and Ahmed S. Hashim, *a.g.e.*, s.142-145.

¹⁰³ Joy Gordon, 'Sanctions As Siege Warfare', *Nation*, Vol. 268, 03/22/99, s.18.

¹⁰⁴ Anthony H. Cordesman and Ahmed S. Hashim, *a.g.e.*, s.140-145.

Irak'a uygulanan yaptırımların bir diğer olumsuz etkisi de ortaya çıkarmış olduğu göç problemidir. Milyonlarca Iraklı ülkelerindeki olumsuz koşullar nedeniyle Ürdün gibi ülkelere göçmüştür. Yaptırımların yanı sıra; Saddam yönetiminin orta sınıf mensubu Iraklıların mallarını devletleştirmesi ve yaşanan savaş korkusu da bu göçlerde etkili olmuştur¹⁰⁵.

Yaptırımların Irak halkı üzerindeki belki de en olumsuz etkisi ülke genelinde Batı karşıtlığını arttırmış olmasıdır. Saddam Hüseyin yönetimi de bu durumdan istifade ederek halkın desteğini kazanmak istemiştir. Saddam Hüseyin, 1996 yılında, halka hitaben yapmış olduğu bir konuşmada şunları söylemekteydi: "Onlar bize Kuveyt'ten çıkmadığımız için yaptırım uyguladılar. Şimdi Kuveyt'te tek bir askerimiz bile yok. Neden hala yaptırımlara devam ediyorlar... Batılıların siz Irak halkından ne kadar nefret ettiğine bir bakın! Bir insan yemek yemeden ne kadar yaşayabilir? Batılılar 18 milyon Iraklının kıtlık yaşamasına neden oluyorlar". Bağdat Üniversitesi'nden bir profesöre göre, bu söylemden de hareketle yaptırımların iki olumsuz etkisi ortaya çıkmaktadır. Birincisi, yaptırıma maruz kalan ülke halkının yaptırımı uygulayan güce nefreti artmaktadır. İkincisi, yaptırıma maruz kalan ülke lideri bu durumu propaganda aracı olarak kullanarak halkın desteğini almaya çalışmaktadır¹⁰⁶. ABD'nin şimdilerde Irak'ta yaşadığı saldırıların bir diğer nedeni de Irak'a uygulanan yaptırımların halk arasında Amerikan aleyhtarlığını arttırması ve ABD'nin inandırıcılığını kaybetmiş olmasıdır. Irak halkı kendisi yıllarca mağdur durumda bırakan bir ülkeye güvenmemektedir. Irak'a karşı uygulanan yaptırımların başarısızlığının en somut kanıtı yıllarca yaptırıma maruz kalmasına rağmen Saddam rejiminin yıkılmaması ve ancak askeri bir operasyonla bunun başarılabilmiş olmasıdır.

Irak'a yönelik yaptırımların olumsuz etkilerini azaltmak adına Birleşmiş Milletler'in bir takım girişimleri olmuştur. Yaptırımların Irak halkı üzerindeki olumsuz etkilerini azaltmak amacıyla Birleşmiş Milletler'in yapmış olduğu en önemli fiili girişim Nisan 1994'de Ajanslar Arası İnsancıl Program'ı hayata geçirmesidir. Bu programa 30 sivil toplum örgütü katılmış ve yaptırımların Irak halkı üzerindeki olumsuz etkilerini azaltmak amacıyla faaliyetlerde bulunmuşlardır. Bu program dahilinde; gıda yardımı, tarımsal destek, toplumsal rehabilitasyon, eğitim v.b. konularda faaliyetlerde bulunulmuştur. Kimi yazarlara göre, Irak halkının Batılılaşmış tek kesimi olan orta sınıfa yardım ederek ülke dışına göçmelerini engellemek amacıyla yürütülen bu program halkın geneline yardım etme amacı gütmüyordu¹⁰⁷.

Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'nin yaptırımların Irak halkı üzerindeki olumsuz etkilerini azaltmak amacıyla atmış olduğu bir diğer adım da 14 Nisan 1995 tarihinde kabul etmiş olduğu 986 sayılı karardır. Bu karara göre; yaptırımlar kalkmamakla beraber Irak'ın 90 günde 1 milyar petrol ihraç etmesine izin veriliyordu. Bu satışlar, Birleşmiş

¹⁰⁵ Anthony H. Cordesman and Ahmed S. Hashim, *a.g.e.*, s.146.

¹⁰⁶ Anthony H. Cordesman and Ahmed S. Hashim, *a.g.e.*, s.154-155.

¹⁰⁷ A. J. R. Groom, Edward Newman and Paul Taylor, *a.g.m.*, s.161.

Milletler Yaptırımlar Komitesi gözetiminde yapılabilecek ve elde edilecek gelir yalnızca gıda ve ilaç alımı için kullanılabilirdi. Irak yönetimi ile bu kararın kabulü için yoğun müzakerelerde bulunulmuş fakat Irak yönetimi bu kararı reddetmiştir. Irak yönetiminin talebi tüm yaptırımların kaldırılması yönünde olmuştur. ABD, bu talebi reddettiği için bu Birleşmiş Milletler'in bu girişimi sonuçsuz kalmıştır¹⁰⁸. Bu iki girişim dışında çeşitli sivil toplum örgütleri Irak'a uygulanan yaptırımların hal üzerindeki olumsuz etkilerini azaltmaya çalışsa da bu girişimler bir sonuca ulaşmamıştır.

SONUÇ YERİNE

Uluslararası yaptırımlar tarihsel süreçte gerek devletlerin gerekse uluslararası örgütlerin sıklıkla başvurdukları bir yöntem olmuştur. Uluslararası yaptırımlara kimi zaman uluslararası hukuka aykırı hareket eden bir ülkeyi bu fiilinden vazgeçirmek amacıyla başvurulsa da çoğu zaman bu uygulamalar büyük güçlerin ulusal çıkarlarını korumak adına kullandıkları bir araç haline dönüşmüşlerdir. Soğuk Savaş sonrası dönemde uluslararası yaptırımlara başvurulmadan çözülmeye çalışılan çok az uluslararası sorun olduğunu görmekteyiz. Özellikle ABD, müdahil olduğu hemen hemen bütün uluslararası sorunlarda yaptırımlara başvurmuştur.

Yaptırımların uluslararası hukuk açısından meşruiyeti tartışmalıdır. Zira, yaptırımlar ilgili ülke halkına zarar verdiği ölçüde hukukiliğini kaybetmekte ve insan hakları göz önünde bulundurulduğunda hukukiliği tartışma konusu olmaktadır. Kimi yaptırımlar her ne kadar Birleşmiş Milletler kararlarına dayansa da bu durum dahi bu uygulamalara meşruiyet kazandırmamaktadır. Birleşmiş Milletler'in almış olduğu kararların çoğunlukla politik kararlar olduğu düşünülürse bu örgütün uluslararası hukuka uygun kararlar alıp alamadığı daha iyi anlaşılabilir. Uluslararası yaptırımlar uluslararası hukuka uyulması amacıyla baskı yapılması şeklinde ortaya çıksalar da, ironik bir şekilde, çoğu zaman kendileri hukuk dışı uygulamalar olmaktadır¹⁰⁹. Amerikan Eski Dışişleri Bakanı Dean Acheson'un 1962 Küba Krizi'yle ilgili şu sözleri son derece ilgi çekicidir¹¹⁰:

"Şunu söylemeliyim ki Küba'nın ablukaya alınması hukuki bir konu değildir. Burada söz konusu olan ABD'nin uluslararası konumu, gücü ve prestijine başka bir devletin meydan okumasıdır. Güç, ulusal egemenliğin korunmasıyla yakından ilgilidir, hatta kaynağıdır. Hukuk prensiplerinin bir ulusun ulusal gücünün paramparça edebileceğine inanmıyorum. Devletlerin devamı hukukun konusu olamaz..."

Dean Acheson'un yukarıdaki sözleri ABD'nin realizm çıkışlı dış politika anlayışını ortaya koymaktadır. ABD, tarihsel süreçte olduğu gibi günümüzde de herhangi bir ülkeye karşı yaptırım uygularken ulusal çıkarlarını uluslararası hukukun üstünde görmektedir. 20. yüzyılın realizmin yüzyılı olduğu göz önünde bulundurulursa "güç" olgusunun uluslararası hukukun önüne geçmesi pek de yadırganmamalıdır. Kuşkusuz en ideal durum her devletin uluslararası hukuk ilkelerine uygun olarak hareket etmesidir. Fakat,

¹⁰⁸ A. J. R. Groom, Edward Newman and Paul Taylor, *a.g.m.*, s.162.

¹⁰⁹ Martin Griffiths and Terry O'callaghan, *a.g.e.*, s.286.

¹¹⁰ D. J. Harris, *Cases and Materials on International Law*, (London: Sweet and Maxwell, 1983), s.660-661.

realitede durum idealin tam aksi bir biçimde karşımıza çıkmaktadır. Uluslararası Adalet Divanı Başkanı Stephen M. Schwebel'in 1999 raporunda; "Biz daha hukuki hükümümüzü vermeden sorunlara zaten siyasi çözümler veriliyor." itirafında bulunması bu tezi destekler nitelikteki bir örnektir¹¹¹.

Uluslararası yaptırımlar kimi zaman olası bir savaşın önüne geçmekte ve ilgili sorunun çözülmesini sağlamaktadır. Fakat çoğunlukla yaptırıma maruz kalan ülke halkına savaşın yıkıcı etkilerine benzer zararlar vermekte ve bu nedenle yaptırımların savaştan farkı kalmamaktadır. Çağımızın "Örtülü Savaşı" olarak nitelendirilebilecek yaptırım uygulamalarının önüne geçmek ise kısa vadede mümkün görünmemektedir.

¹¹¹ Mim Kemal Öke, *Küresel Toplum*, (Ankara, ASAM Yayınları, 2001), s.120-121.